

POSTOJ STÁTU K ŽIDOVSKÉMU NÁBOŽENSKÉMU SPOLEČENSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1956–1968: MEZI KONTROLOU, REPRESAMI A „BLAHOSKLONNOSTÍ“*

Blanka Soukupová

Fakulta humanitních studií UK Praha

Motto: „Koloběh života židovské pospolitosti v Československu je už drahá léta konsolidován a skýtá obraz činnosti, v klidu a míru probíhající práce.“¹

The Position of the State toward the Jewish Religious Community in the Czech Lands in 1956–1968: The Vicious Circle of Control, Repressions and “Condescendence”

Abstract: *On October 14, 1949 the State Office for Church Affairs was established. This office was under the control of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. This study analyses the pillars of so-called church politics (control, repressions, economically and politically motivated “condescendence” in Czechoslovakia – one of the satellites of the Soviet Union) in the time of de-Stalinization and in the period of so-called reform Communism, culminating with the Prague Spring (1968). It focuses on the Jewish community in the Czech Lands (in 1965, the community had six to seven thousand members, whereas in 1967, not even five thousand). The study also shows that during this period, church politics was an outgrowth of party*

* Studie byla vypracována jako jeden z dílčích výsledků projektu GA ČR reg. č. P405/10/J060, na jejíž práci jsem se podílela od března do prosince 2011. Vznikla na základě referátu, který byl přednesen na semináři „Židé v Čechách“ v Tachově 6.-7. 10. 2010. Poděkování autorky patří Mgr. Vlastimile Hamáčkové ze Židovského muzea v Praze a PhDr. Markétě Lhotové ze Severočeského muzea v Liberci.

¹ Komentář *Věstníku židovských náboženských obcí* ke sjezdu delegátů židovských náboženských obcí v krajích českých 24. listopadu 1963. *Věstník ŽNO* 26, 1964, 1: 3.

politics, which maintained censorship and atheism. Communist propaganda misused the Jewish community by creating an image of the Soviet Union and its allies as conscious fighters for peace, fighting against fascism and neo-Nazism in capitalist states.

Key words: *state; Jewish religious community; so-called church politics; de-Stalinization; Prague Spring.*

Únorový převrat v roce 1948 se odehrál v zemi, která byla, jako součást střední Evropy, hluboce poznamenána poválečnými změnami. Přestože Československo jimi nebylo zasaženo tolik jako Německo nebo Polsko, jeho tradiční etnická struktura byla, jak v důsledku šoa,² tak i vysídlení německého a maďarského obyvatelstva,³ zničena. Za většinového souhlasu společnosti proběhla nejen pozemková reforma a znárodnění, ale i čechizace (slovakizace) země (Kalinová 2004: 85). Vnitřní situace v republice přitom odrážela zahraničněpolitické danosti: poválečný mocenský propad drtivě poraženého a rozděleného Německa a stoupající vliv vítězného Sovětského svazu. Po únoru 1948 se politické rozhodování přesunulo na čtyři desetiletí z Prahy do Moskvy. Jestliže bylo dílo osvobození v poválečné veřejnosti chápáno jako společná oběť Sovětů a západních spojenců, což odpovídalo nereálnému českému snu o Československu jako mostu mezi Západem a Východem (Prokš 2001: 79–80), nyní se do československého prostoru řízeným způsobem nasouvala představa o anglo-americké chytristické snaze prostřednictvím účasti na válečných operacích poválečnou Evropu mocensky ovládnout (Soukupová 2006: 170).

Působnost nejvlivnější poválečné domácí politické síly – Komunistické strany Československa,⁴ zaštitěné a usměrňované Sovětským svazem jako novou

² Vystěhováním a útekem z Československa se zachránilo 33 000–35 000 osob, okupaci přežilo (včetně 3000 navrátilců) 50 000–56 000 osob. Z českých zemí zahynulo 76 000–79 000 osob (Staněk 1991: 163–164). Tomáš Pěkný uvedl asi 15 000 přeživších českých Židů, včetně tzv. optantů (Pěkný 2001: 638).

³ Do konce roku 1946 bylo podle historika Karla Kaplana 2 256 000 Němců vysídleno (tzv. odsun) a 660 000 jich bylo vyhnáno (Kaplán 1991: 15). K 15. červnu 1949 žilo v Československu kolem 177 000 Němců, v roce 1950 165 117, z toho 5179 na Slovensku (Kaplán 1990: 153). Jak ovšem upozornil historik Tomáš Staněk, údaje se liší v závislosti na svém zdroji (Staněk 1993: 21). Podle tiskové zprávy odešlo od 5. května 1945 do 30. září 1948 3 408 000 osob (Staněk 1993: 31). Z odsunu bylo na konci roku 1946 vyjmuta 1 876 Němců židovského původu a vyznání (Staněk 1992: 77).

⁴ V květnu 1946 získala KSČ 38 hlasů a stala se nejsilnější stranou (Mouliš – Valenta – Vykoukal 1991: 51). V českých zemích pro ni hlasovalo 2 205 697 osob (Barnovský 1993: 97). Tehdy měla strana v českých zemích přes milion členů (Sláma – Kaplán 1991: 36).

světovou velmocí – se vztahovala také na ideologické světy dosud demokratické společnosti a na její instituce. V relativně krátké době byl vybudován i nový koncept tzv. církevní politiky, směřované – zcela logicky – především proti katolické církvi, k níž se hlásilo přes 70 % obyvatelstva a která měla svou hlavu ve Vatikánu (Radouchová 1969: 38). Vlastní Státní úřad pro věci církevní, zřízený zákonem č. 217 ze 14. října 1949 (Borhyová 1989: 226),⁵ úřad, v jehož čele stánu od října 1949 do dubna 1950 Alexej Čepička, ministr spravedlnosti, generální tajemník a předseda komise pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty, člen ÚV KSČ, ovšem nebyl samostatně rozhodující politickou silou; podléhal Ústřednímu výboru KSČ, oddělení propagandy a agitace. V roce 1956 byl Státní úřad pro věci církevní zrušen (č. 19/1956 Sb.) a jeho pravomoci převzal Sekretariát pro věci církevní ministerstva školství a kultury (Kuklík 2009: 189).

Menšinová mentalita

Elity církví a náboženských společností tak dostaly v nových hranicích, které přijaly všechny nekatolické církve (Mlýnský 1974: 664), jen nepatrné možnosti sebezprosazování,⁶ i když samozřejmě nebyly jen pasivním objektem pounorového dění. Pod příkrovem veřejné bezvýhradné loajality k novému politickému režimu⁷ byly občas rozvíjeny vlastní strategie, které měly vést k posílení (nebo

⁵ Zákonem č. 218/1949 Sb. pak bylo hospodářské zabezpečení církví a náboženských společností upraveno státem. Duchovní museli získat státní souhlas a složit slib; Borhyová 1969: 226–227; Mlýnský 1974: 663–672. Obě práce jsou poplatné době svého vzniku.

⁶ Zvláštností v případě židovského náboženského společenství bylo to, že Židé byli, jak upozornila i Jana Svobodová, chápáni jako obyvatelstvo židovského původu (židovského vyznání), a proto zákon zasáhl všechny sféry života jejich společenství (Svobodová 1994: 29). Pod kontrolu Státní bezpečnosti se po únoru dostaly, jak upozornil filmový dokumentarista Martin Šmok, zejména distribuční kanály sociální pomoci v zahraničí. Tyto kontroly vyústily na jaře 1957 v zatýkání, současně však probíhala jednání o legalizaci podpor. V letech 1954–57 byly sestavovány nové seznamy Židů (akce Dana) (Šmok 2011: 35, 36, 38).

⁷ K dobovým rituálům náležely např. telegramy loajální ke státu, které odesílali delegáti sjezdů Rady židovských náboženských obcí (dále RŽNO), zastřešující menšinové instituce, ministru školství a kultury. V telegramu z 25. listopadu 1963 Oto (Ota) Heitlinger, tajemník Rady židovských náboženských obcí, člen KSČ, mimo jiné napsal: „Naše organizace je aktivní složkou demokratické jednoty všeho lidu Československé socialistické republiky. Vyplývá to z naší protifašistické tradice, z myšlenky míru a z přátelství ke všemu pokrokovému, které jsou tak hluboce zakotveny v našem náboženství. Není proto náhodou, že spolupráce našich reprezentantů s Vaším ministerstvem je upřímná a přátelská. Chtěli bychom podotknout, že jsme u orgánů Vašeho ministerstva i u ostatních orgánů státní správy vždy našli pochopení pro naše potřeby.“ Ministerstvo školství a kultury (dále MŠK), 47/VII, 1956–1967, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1963. Loajální projevy provázely i skládání slibu věrnosti republice. Např. 20. března 1953 oblastní

alespoň k dalšímu neoslabování) církve nebo náboženské společnosti, ale i k prosazení vlastního vlivu. V židovském případě se takováto sebezáchovná taktika nuceného konsensu se státní mocí vyvíjela a tříbila po staletí. Zároveň ovšem nelze tvrdit, že by únor 1948 byl židovskému obyvatelstvu jako celku nadiktován zvenčí; tradice levicové orientace u této menšiny je ostatně dostatečně známou skutečností. Řada Židů navíc po druhé světové válce působila na důležitých a stranou kontrolovaných místech (Brod 1999: 184). Příklonu české společnosti k levici napomáhalo i to, že se po válce její značná část ztotožňovala také s kritikou první republiky a obecně i tzv. západních demokracií, které nedokázaly zabránit Mnichovu, s kritikou předválečného přebujelého politického stranictví a hospodářského systému i s naivní adorací Sovětského svazu, který přispěl rozhodující mírou k porážce fašismu (již v meziválečném období údajně vymýtil tzv. carský antisemitismus). Chvála Sovětského svazu však vrcholila v připomínce toho, že Rudá armáda v lednu 1945 osvobodila Osvětim (Soukupová 2010: 43). Bolestný prožitek šoa výrazně přispěl k tomu, že se celá řada nových opatření zdála být přitažlivá, nebo alespoň nebyla posuzována tak radikálně.⁸ Velké rozčarování v židovském společenství přinesly až politické procesy s antisemitským laděním na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století, zejména pak tzv. proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s bývalým generálním tajemníkem ÚV KSČ Rudolfem Slánským u Státního soudu v Praze v listopadu 1952.

Státně-církevní politika v letech 1956–1968

V tomto příspěvku se však soustředím na tzv. církevní politiku v období, kdy idealizovaný sovětský vzor dostal první veřejně komentované trhliny: na čas destalinizace⁹ a na období reformního komunismu, které vyvrcholilo v tzv. Pražském

---

rabín Emil Davidovič dodal: „Ve chvíli, kdy po druhé skládám slib věrnosti republice a jejímu lidové demokratickému zřízení, chci vyjádřit nesmírné hoře, které naplnilo moje srdce a srdce všech mých souvěrců nad odchodem milovaného pana presidenta republiky Klementa Gottwalda.“ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, složka rabín Emil Davidovič, Slib věrnosti republice.

⁸ Po druhé světové válce vynikal schopností dohody s novým režimem zejména František Ehrmann, v roce 1959 zvolený za předsedu RŽNO. Ve svém prvním proslovu Ehrmann nabádal předsedy židovských náboženských obcí a ostatní menšinové funkcionáře, aby dbali nařízení úředníků státní správy a ministerské směrnice přenesli i do svých obcí. Národní archiv (NA), Ministerstvo školství a kultury (dále MŠK), 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1959, Návrh na kandidátní listinu.

⁹ Ke změnám v sovětském politickém systému po Stalinově smrti srov. souhrnně Reinman – Luňák 2000: 15–17.

jaru.¹⁰ V roce 1965 měly židovské náboženské obce a synagogální sbory šest až sedm tisíc členů, v roce 1967 již ani ne pět tisíc.¹¹ Přestože se společenská dynamika šedesátých let¹² nemohla nedotknout také tzv. církevní politiky, základní triáda kontrola, represe a „blahosklonnost“ zůstala zachována i v tomto období, třebaže kontrola se již mohla rovnat jakémusi „zúřadování“ podle naučeného modelu, ale již bez velké ideologické zanícenosti. I vlastní represe pak už nemohly mít v období společenského tání (především od roku 1963) tak drsný charakter. „Blahosklonnost“ nabyla ovšem ve skutečnosti především povahy jakéhosi záplatování těžkopádného centralizovaného hospodářství z deviz získávaných židovskými institucemi, přičemž před hospodářským zájmem byla stále bezobsažnější ideologie znovu a znovu fakticky zatlačována do pozadí. Podívejme se však na jednotlivé sloupy církevní politiky a zároveň atributy režimu podrobně.

Kontrola

Základním kontrolním mechanismem totalitního státu byly již samotné stanovby církví a náboženských společenství, napsané v souladu se zájmy režimu. V návrhu stanov Židovské náboženské společnosti v krajích českých z roku 1963 se uvádělo: „ŽNS je rovnoprávná se všemi ostatními církvemi na území Československé socialistické republiky. Vytváří svou činnost v souladu se zásadami socialistického zřízení a se zákony republiky. V duchu své protifašistické tradice bojuje po boku pokrokových sil světa za zachování světového míru. ŽNS pečuje o náboženský život souvěrců a koná mezi nimi skutky lásky.“¹³ Další formou kontroly byla účast zástupce církevního odboru ministerstva školství a kultury na sjezdech Rady židovských náboženských obcí, jejíž předseda byl státem pokládán

---

¹⁰ Zdeněk Mlynář rozdělil dobu po Stalinově smrti do tří časových period (podle krizových jevů a jejich překonávání): na léta 1953–56 (od Stalinovy smrti po XX. sjezd KSSS a jeho důsledky v Polsku a v Maďarsku), 1957–61 (od vítězství Chruščovovy skupiny až po vyhlášení Programu KSSS) a 1962–64 (vznik opozice vůči Chruščovově skupině a její první vítězství). Tomuto dělení se údajně vymykal pokus o systémovou reformu z roku 1968 v Československu (Mlynář 1983: 29).

¹¹ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Materiál k činnosti židovských náboženských obcí v českých zemích. K 26. říjnu 1966 bylo v samotné Praze 2464 registrovaných členů, v Brně pak 514. Celkový počet registrovaných členů činil v českých zemích 5162. MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Počet registrovaných členů, dat. Praha, dne 27. 10. 1966.

¹² Historik Karel Kaplan shrnul změny po roce 1956 do následujících bodů: ideologie perzekuce byla obohacena o revizionismus, druhý pětiletý plán obsahoval další investiční vlnu, začala se provádět decentralizace moci a rozhodování a objevil se nový prvek – všenárodní diskuse. I v nové ústavě z roku 1960 zůstal zakotven mocenský monopol Komunistické strany Československa (Kaplan 2008: 20–21).

¹³ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Stanovy židovské náboženské společnosti v krajích českých, 1963.

za laickou hlavu židovské náboženské společnosti v českých zemích. Církevní odbor dohlížel na činnost židovských náboženských obcí. Do jeho kompetence však patřilo i zajišťování příprav, projednávání programu a předjednávání složení komisí a výsledků, k nimž měly sjezdy dospět (včetně návrhů a výsledků voleb výboru Rady i jednotlivých židovských náboženských obcí), právě tak jako cenzurování závěrečných rezolucí a zpráv o jednání v menšinovém tisku.¹⁴ Např. v roce 1963 informoval církevní tajemník Karel Šnýdr Ústřední výbor KSČ, že jeho úřad doporučil z návrhu rezoluce „vypustit věty týkající se kultu osobnosti s tím, že bez rozvedení by věty mohly být nesprávně vykládány a v rezoluci se nehodí tuto otázku rozvádět“.¹⁵ Mapovalo se však i to, jakou volbu by uvítal vrchní rabín, sestavoval se politický profil předsedy Rady a stávajících i potenciálních členů výboru, právě tak jako předchozí zkušenost politické moci s nimi a jejich profesně-sociální zázemí. „Vhodnou“ volbu zajišťoval církevní odbor prostřednictvím lobbingu komunistů – funkcionářů Rady. Např. v tajném dokumentu ministerstva školství a kultury z roku 1959 se konstatovalo: „Dr. Iltis z našeho pokynu přispěl k odvolání Neye z funkce předs./edy/ ŽNO v K./arlových/ Varech a zamezil jeho účast na jednání RŽNO v Praze. Je však možné, že Ney má na Iltise dosud vliv.“¹⁶ Obecně lze konstatovat, že snahou církevního odboru bylo najít (a to i s pomocí církevních odborů krajských národních výborů) a prosadit kandidáty – členy KSČ a aktivní funkcionáře Svazu protifašistických bojovníků,¹⁷ úředníky loajální ke státu. Jistou výhodou byla v očích ministerstva i předválečná českožidovská orientace a vlašná náboženskost. Cenil se také dělnický původ, případně dělnická profese. Za nepřijatelné byli naopak pokládáni adeпти z řad

¹⁴ I ten podléhal schvalování. 21. ledna 1949 konstatoval Návrh dalších opatření v církevní politice: „Židovské náboženské obci povolí se časopis v rozsahu, v jakém vychází k I. 1. 1949. Věstník židovských náboženských obcí, týdeník, náklad 3 000.“ Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951, Edice dokumentů, Doplněk, Brno 1994, s. 39. Cenzuře však podléhala i dobová díla o šoa. V lednu 2006 Helena Illnerová-Lagusová, dcera Karla Laguse, jednoho ze dvou autorů *Města za mřížemi* (1964), vzpomínala, že lektor Ústavu dějin KSČ vyčítal monografii o Terezínu nedostatečné odsouzení imperialismu a vyzdvižení podílu komunistů na odhalování hitlerismu (Lagus – Polák 2006: 7).

¹⁵ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1963, zpráva pro ÚV KSČ, 15. 11. 1963.

¹⁶ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, Věc: Stížnost členů ŽNO v K./arlových/ Varech, Praha 2. 12. 1959.

¹⁷ V listopadu 1963 psal vedoucí odboru Jaroslav Zajíc ze Západočeského krajského národního výboru Plzeň ministerstvu školství a kultury v Praze o vhodných kandidátech následující: „Dr. Lev Tanzer z Plzně a Evžen Roth z Karlových Varů jsou členy KSČ. Karel Neumann z Karlových Varů je učitelem výrobního výcviku na II. učňovské škole v Karlových Varech, původním povoláním je sklenář. Předseda ŽNO Jiří Held je aktivním funkcionářem SPB, projevuje se jako stoupenec našeho socialistického zřízení, jeho projevy i při bohoslužbách jsou politicky orientovány v náš prospěch.“ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1963, Věc: kandidátka výboru RŽNO – vyjádření, Praha 11. 11. 1963.

ortodoxních Židů, případně tzv. sionisté. Jak ovšem ukázaly sjezdové přípravy v roce 1956, stačilo pouhé podezření ze sympatií vůči sionismu. Tehdy hodnotil předsjezdová jednání církevní tajemník Knobloch následovně: „Dosud byl předsedou Rady ŽNO Emil Neumann z Poděbrad, který vždy hájil a hájí směr zaměřený proti sionismu a západní orientaci našich židů. Stejného zaměření je velká většina dosavadních i nově navrhovaných členů výboru... Jde vesměs o zaměstnance národních či komunálních podniků, lékaře činné ve veřejných zdrav./otních/ službách atp. Neumann sám se souhlasem ONV vlastní samostatný obchod obrazy, který však vykazuje v poslední době jen malý obrat. Neumann se jako předseda Rady projevoval velmi dobře, vhodně si počínal při stycích s činiteli západního židovstva a jsou všechny předpoklady, že tak bude činit i v budoucnu. Zvolení Neumanna jako předsedy je zajišťováno gen./erálním/ tajemníkem dr R. Iltisem, který je členem KSC a velmi dobře a takticky spolupracuje se státní správou... Snažíme se zamezit, aby do funkce místopředsedy Rady ŽNO byli zvoleni T. Ney z Karlových Varů a dr. E. Schwarz z Prahy, kteří se proti byť sporadickým sionistickým tendencím neprojevují dost rozhodně.“¹⁸

Ani projevy, které státní úředníci na sjezdech pronášeli, nelze označit za samoúčelné. Staly se totiž oficiálním stranickým (a tedy i státním) hodnocením mezinárodní politické situace a paralelně i jakýmsi návodem pro církev a náboženská společenství, jak aktuální události vysvětlovat. Tato striktní „nápověda“ v menšinovém prostředí zpravidla zneužívala židovský zážitek fašismu a šoa. Např. 9. prosince 1956 hodnotil v zasedací síni Židovské radnice v Praze úředník maďarské nepokoje. Vedle nezbytných frází o přemýšlivém zájmu lidu (v synonymu „našich pracujících“) o mezinárodní dění, o naprosté jednotě mezi jeho stanoviskem a stanoviskem vlády a oblíbeného odsudku reakční propagandy, již se nedá lid zmást, charakterizoval jeho text dění v Maďarsku, faktické krize dosavadního režimu, jako dílo západních reakčních kruhů, nenávidících úspěchy socialismu. Konečným cílem zpátečníků mělo být nastolení monarchismu, klerikalismu a fašismu. Protikomunistické tažení bylo mechanicky spojeno s krajními antisemitskými projevy. „Začínají projevy v reichstagu a končí plynovými komorami v Osvětimi. Pokud jde o maďarské fašisty, ti... začali rovnou se šibeníci v budapeštských ulicích s kříži Bartolomějské noci na dveřích obydlí komunistů. Začali tisíce vraždami, aby přešli k desetitisícům vražd. Neštíteli se při tom žádného atributu fašismu, počínaje hranicemi knih a konče protižidovskými

¹⁸ MŠK, 47/VII, kt. 56, Sjezd 1956, Informace oddělení D I/3 o sjezdu delegátů ŽNO z českých krajů, který se bude konat v Praze ve dnech 8. a 9. 12. 1956.

pogromy“, citoval úředník z otevřeného dopisu sovětských spisovatelů spisovatelům francouzským. Takovýto proslov byl přitom zabalen do dvou kontrastních rámců: na jedné straně tu bylo zostřené mezinárodní napětí; svět balancoval mezi válkou a mírem, na druhé straně pak lidová jednota – záruka porážky nepřátel socialismu a míru.¹⁹ Vzorné závěrečné sjezdové rezoluce pak měly podle církevního odboru abstrahovat od vnitřních náboženských záležitostí. Jejich formulace měla být vyjádřením vůle náboženského společenství posílit mír.²⁰

Velká pozornost byla věnována také rabínům, kteří nemohli být zvoleni bez předchozího státního souhlasu (jakkoliv byl formálně udělován na návrh Sboru rabínů a vrchního rabinátu). Svůj předepsaný slib skládali na ministerstvu školství a kultury (Příloha I). Také rabíni museli vyplňovat pro potřeby státních orgánů dotazník, kde uváděli své stávající bydliště, bydliště v době okupace (!) a v únoru 1948, svou národnost, jazykové znalosti, přehled zaměstnání, svůj hrubý, čistý plat i ostatní příjmy, majetkové poměry, politickou příslušnost do roku 1945, zejména za okupace, po květnu 1946 a po únoru 1948, politické funkce, účast v odboji, místa a dobu věznění za okupace, účast v Květnovém povstání, postoj k únorovému převratu, případná opatření akčního výboru Národní fronty vedená proti nim, přehled zahraničních pobytů, údaje o manželce, rodičích, sourozencích, příbuzných v zahraničí. V posudcích, které na ně vypracovával místní církevní tajemník, bylo hodnoceno především jejich celkové chování (domnělá povaha, skromnost), vztah k lidem, k penězům, především však jejich údajný poměr k sionismu a k současnému dění, k tzv. lidově demokratickému zřízení, ke vztahu vláda a církev, k procesu s Rudolfem Slánským (1952), jejich chování před volbami do Národní fronty a po nich. Vyzdvihována byla také jejich angažovanost ve výboru Obránců míru a mírové projevy. Např. v roce 1949 referoval církevní tajemník Obvodního národního výboru Praha 1 o rabínu Emilu Davidovičovi následovně: „Mladý, snaživý člověk, který zcela podléhá vlivu vrchního rabína Dr. Sichera. Mluví plynně česky, maďarsky, německy, velmi dobře hebrejsky, částečně ukrajinsky. V náboženství představuje pokrokový, neologický směr... Polit./icky/ neorganizován. Jeho kázání jsou konstruktivně zaměřena. Je možno jej považovati za státně spolehlivého... polit./ický/ vývoj není znám. Nebyl nikdy politicky organizován.“²¹ Také o volbě Richarda Federa vrchním rabínem

¹⁹ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1956, 8. a 9. 12. 1956.

²⁰ Srov. např. MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1963, zpráva Karla Šnýdra pro ÚV KSČ, 15. 11. 1963.

²¹ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, složka rabín Emil Davidovič, 28. 12. 1949. „Kádrový posudek“ z pera církevního tajemníka Knoblocha z 11. září 1956 byl ovšem již méně příznivý: „Povahově je poněkud uzavřený a pokud jde o náboženský směr, kloní se spíše směru konservativnímu; zdá se, že tak

v roce 1961 rozhodla ta skutečnost, že byl loajální ke státu. V židovském světě představoval respektovanou osobnost, důležitější bylo však to, že ho státní orgány nespojovaly s ortodoxií, ani se sionismem. Pokud nemohla ještě funkce vrchního rabinátu s ohledem na mezinárodní zájmy Československa podle tvůrců církevní politiky zaniknout, byl Feder ze sociálně slabé českožidovské rodiny, v konkurenci Bernarda Farkaše, v letech 1957–58 vězněného za „nedovolené kontakty s Izraelem“ (pod tento termín se zahrnovalo i rozdělování podpor sociálně slabým Židům z prostředků poskytnutých světovými židovskými organizacemi), ortodoxního bratislavského rabína Eliáše Katze, ortodoxního košického rabína Šalamouna Steinera a ortodoxního banskobystrického rabína Gustava Walda, pro stát nevhodnějším kandidátem.²² „Má dobrý vztah k socialistickému státnímu zřízení, respektuje požadavky státní správy a náboženské potřeby židů zabezpečuje rozumnou formou. Není a nebyl organizován v žádné politické straně. Je však členem SČSP, SPB a zúčastňuje se akcí výboru obránců míru v Brně“, referovalo ministerstvo.²³ „... ve svých člancích i kázáních nabádá věřící, aby si vážili našeho zřízení a k řádnému plnění občanských povinností. Při plnění rabínské hodnosti neuplatňuje nezdravá ortodoxní stanoviska a zdůrazňuje, že naše republika v duchu Ústavy umožňuje náboženský život židů a vyvrací zprávy ze zahraničí o nerespektování potřeb věřících židů ze strany státu“, uváděl Karel Hruža v roce 1965 v dopise Pavlu Auerspergovi, vedoucímu ideologického oddělení ÚV KSČ, na podporu návrhu udělení státního vyznamenání.²⁴ Richard Feder řád skutečně získal.

---

nečiní z vlastního přesvědčení jako spíše proto, aby se zalíbil stejně smýšlejícímu rabinovi dr. Sicherovi... na podzim 1955... při volbě členů závodní rady ROH; Davidovič se... snažil /opět z popudu... Sicheru/ získati... více moci a vlivu... způsobem, který odporoval běžným odborářským zvyklostem... uznal však svůj omyl“ (ibid.).

²² „Když sloužil bohoslužby za zemřelé židy /tryzna/ dne 9. dubna 1953, hovořil proti nacismu, děkoval gen./eralissimu/ Stalinovi a RA za osvobození a potření fašistických a rasistických myšlenek. Zdá se býti pokrokovým, což lze souditi z několika rozhovorů u předsedy ÚNV v Brně... Politicky je na výši a čte socialistickou literaturu... Jeho poměr k lidově demokratickému zřízení je kladný... Pokud byl vyzván lid./ovou/ správou k návštěvě na ÚNV, přišel velmi ochotně a bez vyzvání lid./ové/ správy při svém přeložení do Brna se dostavil z vlastní iniciativy na cirk./evní/ oddělení, kde se představil“, napsal již v květnu 1953 církevní tajemník Ústředního národního výboru v Brně. Ibid., Brno 16. 5. 1953; MŠK, 47/VIII, kt. 58, (1949) 1956–1966 (1970), Rabíni. O něco horší byl posudek vypracovaný Okresním národním výborem v Kolíně, jehož úředník vytýkal Federovi neupřímnost: „Přímého slušného jednání, avšak vůči funkcionářům velmi opatrný, a nevyjádřil vždy vše na co myslel... Projev V. Kopeckého min. se jej nikterak netknul nebo to nenechal na sobě znát.“ Ibid., Kolín 20. 3. 1953.

²³ Ibid., Návrh na obsazení funkce vrchního rabína ŽNO v Praze, Praha 14. 11. 1960.

²⁴ Ibid., Praha 21. 7. 1965.

V roce 1956 agendu úřadu rozšířilo sledování zahraničních kontaktů.²⁵ Na slavnosti odhalení památníku neznámého židovského mučedníka v Paříži se totiž československá delegace, vedená vrchním rabínem Gustavem Sicherem, setkala s vrcholným představitelem Světového židovského kongresu Nahumem Goldmannem.²⁶ „Pařížské setkání... nadhodilo themata pro diskusi... z nichž námětem klíčovým je ovšem *mír*“, referoval o akci podle nadiktované šablony Rudolf Ilitis.²⁷ Tzv. styk s cizinou musel být ovšem uveden do souladu s církevněpolitickými zásadami. Tyto kontakty byly obousměrné. Na jedné straně šlo o návštěvy představitelů židovských duchovních,²⁸ funkcionářů světových židovských organizací v Československu, na straně druhé pak o výjezdy české a slovenské židovské reprezentace do zahraničí.²⁹ Podle jednoznačné instrukce měla být návštěvám ze zahraničí předvedena „pravá tvář a spokojený život... pospolitosti v Československé socialistické republice“. „Jako hlava židovské náboženské společnosti ve Francii seznámí se dr. Kaplan nejen s náboženským životem čl. židů, ale i s některými výsledky socialistického budování... Vzhledem k tomu, že setkání dele-

²⁵ Stručný přehled srov. Soukupová 2010: 51–54.

²⁶ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1956, Proslov E. Neumanna na sjezdu 1956, s. 9.

²⁷ *Věstník ŽNO* 18, 1956, 12: 5.

²⁸ Jako první navštívil Prahu vrchní rabín dr. Wilhelm ze Stockholmu. MŠK, 47/VII, kt. 56, Sjezd 1956, Proslov E. Neumanna na sjezdu 1956, s. 9. Na dny 20.–28. března 1957 byla povolena návštěva Jacoba Kaplana, vrchního rabína Francie. MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, 24. 7. 1957. Na dny 19.–25. července 1957 (desáté výročí instalace Gustava Sicheho do funkce vrchního rabína) byla povolena (již podruhé, poprvé přijel v červenci 1956) návštěva Haralda Hirsche Gordona, generálního sekretáře sdružení rabínů v USA. „Choval se zde velmi dobře a po návratu v americkém tisku kladně hodnotil naše poměry“, zdůvodnil kladné vyřízení žádosti Karel Hrůza. MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, Zpráva pro ministerstvo zahraničních věcí, 12. 7. 1957. Hrůza narážel především na vyjádření H. H. Gordona po jeho návštěvě židovského domova důchodců v Poděbradech 22. července 1956: „To, co jsme viděli, ty útulné pokoje v této vzorně čisté a úhledné budově, položené uprostřed krásných sadů lázeňského města, zapůsobilo na mne a přítele Mowshowitze (rabína Israele Mowshowitze – poznámka B. S.) hlubokým dojmem. Ubezpečuji vás, že budu o tom ve Spojených státech podle pravdy referovat.“ *Věstník ŽNO* 18, 1956, 9: 10, Delegace amerických rabínů v Praze. Obdobně mohl Karel Hrůza pochválit i Ernsta Feldsberga, předsedu Židovské náboženské obce ve Vídni a vedoucího delegace 75 rakouských Židů, kteří 6. května 1964 navštívili Terezín. Feldsberg uvedl: „... chtěl bych vyslovit srdečný dík československé vládě a Národnímu výboru města Terezín, že tato místa zachovaly jako národní památník a že je pietně udržují.“ *Věstník ŽNO* 26, 1964, 6: 4–5, Styky se zahraničím. K obnovení zahraničních kontaktů srov. Heitlingerová 2007: 42.

²⁹ Do Československa však v této době cestovali Židé ze západních států také soukromě. Např. v pamětech české Židovky Evy Erbenové, od srpna 1948 žijící v Izraeli, je zaznamenána její cesta do Postřekova, kde se jí koncem války po útěku z pochodu smrti ujala statečná česká rodina (Erbenová 2001: 101–102). Na straně druhé byla šedesátá léta dobou prvních výjezdů československých občanů na Západ. Český Žid Oldřich Stránský, sociální demokrat, popsal své zážitky z cesty do Itálie a Švýcarska (Stránský 2002: 131–132).

gace československých židů v říjnu 1956 v Paříži s delegacemi různých západních států ukázalo, že podobná setkání prospívají věci společného boje za mír, proti fašismu a militarismu a pomáhají odstraňovat záměrně na západě šířené pověsti o náboženském útlaku v Československu, zastáváme názor, že uskutečněním návštěvy... splní vše co s hlediska církevně i zahraničně politického od návštěvy očekáváme“; deklaroval úředník ministerstva školství a kultury o významu reciprocitní návštěvy Jacoba Kaplana, vrchního rabína Francie, v Československu v červnu 1957, při příležitosti desátého výročí instalace Gustava Sichera jako vrchního rabína.³⁰ Obdobně byla hodnocena i účast dalších významných židovských osobností: „Schůzka... čelných představitelů světového židovstva by mohla být velmi dobře využita v akci boje proti vyzbrojování NSR, proti obnově nacismu a boje za světový mír. Tajemník Žid./ovské/ nábož./enské/ obce Dr Iltis přislíbil ref./erentu/ cirk./evního/ odboru MŠK s. Urbanovi, že pan rabín Sicher bude hovořit proti atomovým zbraním a proti obnově fašismu v NSR.“³¹ Idea prospěšnosti setkání obětí nacismu napříč politickými systémy se ozvala i při již zmíněné návštěvě 75 příslušníků Židovské náboženské obce ve Vídni v Terezíně v květnu 1964. „Československá republika udržuje tato místa společného utrpení ve vážnosti a v úctě. Je třeba utužit přátelské svazky mezi oběťmi nacismu bez rozdílu národní příslušnosti v zájmu upevnění světového míru“, prohlásil předseda Národního výboru v Terezíně na Malé pevnosti 7. května 1964.³²

Vlastní setkání se zahraničními návštěvníky se pochopitelně odehrávalo pod taktovkou uvědomělých komunistů. Např. návštěva amerických rabínů v Československu na přelomu července a srpna 1960 byla svěřena Rudolfu Iltisovi, tajemníku Rady židovských náboženských obcí.³³ Veškerá pozvání (podobně jako i libreta zahraničních výstav) pak schvalovalo ministerstvo školství a kultury. To se týkalo např. i slavnosti otevření památníku v Pinkasově synagoze, kdy Rada židovských náboženských obcí předkládala návrh, koho ve dnech od 24. července do 3. srpna 1959 uvítat jako hosta (s výjimkou Izraele však výběr států nakonec neomezila), i návrh programu návštěvy.³⁴ Aranžmá akce cílilo i v tomto pří-

³⁰ MŠK, 47/VIII, 1956–1958, kt. 58, Návrh č. 3539/57 DI/3.

³¹ Ibid., Informace o oslavách 10. výročí instalace Dr Gustava Sichera, vrchního rabína v Praze.

³² Ibid., 1962–1966, kt. 58, Zpráva F. Ehrmanna a O. Heitlingera, Praha 13. 5. 1964.

³³ Ibid., 1957–1966, kt. 57, Návrh na program pobytu amerických rabínů od 29. 7. – 3. 8. 1960.

³⁴ Ibid., kt. 58, Podložka Praha, Věc: Slavnostní otevření památníku v Pinkasově synagoze v Praze, Praha 12. 1. 1959. Hlavním místem návštěvy byly Lidice a Terezín (Národní hřbitov i hřbitov ghetta v Terezíně). Z takto koncipované akce ovšem sešlo a ministerstvo ji navrhlo nahradit protifašistickou a mírovou manifestací československých Židů, manifestací, na niž by byli pozváni někteří zahraniční Židé. V rámci slavnosti byla prezentována kniha Jiřího Weila *Žalozpěv pro 77 297 obětí a expozice kreseb*

padě k navození dojmu starostlivé péče socialistického státu o náboženská společenství a církve. Výjezdy do ciziny pak měly utnout kritiku ze strany západních států, které poukazovaly na náboženskou nesvobodu v Československu.³⁵ Pečlivě vybraní menšinoví delegáti o svých služebních cestách museli podávat podrobné referáty církevnímu tajemníkovi.³⁶ Podrobná zpráva zachycovala místo ubytování, soupis účastníků, popis všech schůzek a vlastního programu. Referenti zaznamenávali i svou úlohu na akci, popisovali svá veřejná vystoupení. Mimořádnou pozornost věnovali protisovětsky zaměřeným projevům a zájmu světových židovských organizací o situaci v obcích v Československu, včetně kritických připomínek o vymírající diaspoře. K důležitým zahraničním cestám náležela také vystoupení svědků šoa před soudními tribunály, svědectví, která pochopitelně zapadala do obrazu socialistického státu bojujícího proti fašismu.³⁷ Do zmíněné agendy ministerstva však patřilo i pečlivé sledování zahraničního tisku písíciho o postavení Židů v Československu a v dalších socialistických státech. Výtahy ze západního a izraelského tisku připravovala zpravidla československá vyslanectví, případně ministerstvo zahraničních věcí. Zvláštní citlivost projevoval úřad vůči negativnímu zpravodajství o životě Židů v Sovětském svazu. Tyto zprávy se v žádném případě nesměly dostat na veřejnost.

V obecné rovině lze ovšem konstatovat, že církevní odbor hodnotil zahraniční kontakty jako nezdravé, a to jak z hlediska socialistické ekonomiky (přispívaly údajně k vytváření černého obchodu), tak ze zřetele ideologického (jejich prostřednictvím se měl šířit sionismus): „U našich židů se projevuje stále snaha rozšiřovat zahraniční styky... Bývá z toho často nezákonná činnost /černý obchod, šíření tendenčních zpráv/, k níž je zneužíváno i synagogy, hřbitova, rituální jídelny... Budeme omezovat zahraniční styky činitelů ŽNO na akce, které slouží naší společnosti, na upevňování mírového soužití mezi národy. Budeme zabránovat vnášení sionistických tendencí do činnosti ŽNO.“³⁸ V roce 1965 se úřadům znelíbil dokonce i vysoce loajální František Ehrmann. „Ehrmann v poslední

---

děti z terezínského ghetta. Se zahraničními účastníky mělo být diskutováno stanovisko k remilitarizaci NSR, k zákazu zbraní hromadného ničení a otázka zachování světového míru. Ibid., Praha 17. 1. 1959, Zpráva církevního tajemníka Josefa Urbana.

³⁵ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1963, zpráva o průběhu, s. 1.

³⁶ Např. v roce 1965 František Ehrmann referoval o svém rozhovoru s Nahumem Goldmannem ve Varšavě. MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, Zpráva předsedy RŽNO Fr. Ehrmanna o pobytu v Polské lidové republice.

³⁷ Nejznámější byl Frankfurtský-osvětimský proces 1963–1965. Podrobně srov. Steinbacher 2004: 113–119.

³⁸ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Zpráva o situaci židovské náboženské společnosti v ČSR, nedat.

době při cestách do zahraničí jedná neukázněně a pouští se do vysoké politiky s činiteli svět./ových/ židovských centrál. Není k nám dost sdílný. Dostal se i do určité izolace v žid./ovské/ náboženské/ obci... nebude třeba cestu Ehrmanna do Londýna realizovat,“ poznamenal Karel Šnýdr před zahájením distribuce prodaných Tór z Prahy do Londýna, kam měl vycestovat i Ehrmann.³⁹ Nejdělitelnějším případem zahraničních kontaktů se však stala příprava návštěvy prezidenta Světového židovského kongresu Nahuma Goldmanna v Československu. Goldmannovo přání přijet v březnu 1967 do Československa tlumočil poprvé generální tajemník kongresu Gerhard M. Rieger během oslav 400. výročí příchodu Židů do Bosny a Hercegoviny 14.-17. října 1966 v Sarajevu.⁴⁰ Několik dní poté podal František Fuchs písemnou zprávu o jednání s představiteli Světového židovského kongresu v Paříži ve dnech 30. listopadu až 5. prosince 1966. Vyzdvihl v ní především Goldmannův kladný poměr k Sovětskému svazu i jeho názor, že poválečné Německo mělo zůstat státem neutrálním.⁴¹ Kamenem úrazu se však stal požadavek přijetí prezidenta představitelům československé vlády (pravděpodobně ministrem zahraničních věcí) a návštěva u izraelského chargé d'affaires.⁴² Přijetí Goldmanna vedoucím sekretariátu pro věci církevní, které navrhovalo ministerstvo kultury a informací jako nejschůdnější variantu,⁴³ respektive rozhodnutí dát akci – i s ohledem na arabské státy – interní náboženský charakter (bez přítomnosti médií, bez účasti na recepci vyslanectví Státu Izrael), bylo však pro národněžidovskou stranu nepřijatelné. Jak informoval ministerstvo František Fuchs, v Izraeli i ve světě byl vrcholný zástupce Světového židovského kongresu přijímán s většími počty než samotný izraelský prezident.⁴⁴

Největší pozornosti státních úřadů se však těšily československo-izraelské kontakty, respektive vytrvalé pokusy Izraele a jeho vyslanectví v Praze navázat kontakty s místními obcemi a synagogálními sbory. Československá politika se

³⁹ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, 28. 5. 1965.

⁴⁰ Ibid., Praha 26. 10. 1966.

⁴¹ Zároveň Goldmann ovšem údajně zdůrazňoval, že v soudobém Německu nejsou ekonomické předpoklady k obnovení „hitlerovské vlády“. Během pohovoru požádal Fuchs ministerstvo o navršení rozpočtu na rok 1967 z důvodů pražských oslav v následujícím roce. Na tyto oslavy měli přijet i zástupci Světového židovského kongresu. Ministerstvo se zavázalo, že uhradí náklady spojené s publikací vydanou k této příležitosti. Ibid., kt. 58, Zpráva o přijetí inž. Fr. Fuchse, úřadujícího místopředsedy RŽNO dne 21. XII. 1966, zapsal K. Šnýdr.

⁴² Ibid., kt. 58, Praha 18. 1. 1967, zpráva F. Fuchse a O. Heitlingera pro církevního tajemníka Šnýdra.

⁴³ Ibid., Informace o připravované návštěvě ... N. Goldmanna, s. 3, Praha 13. února 1967. V Praze se měl Goldmann setkat pouze s novináři, jim požadované vystoupení v rozhlase a v televizi nemělo být realizováno.

⁴⁴ Ibid., Stanovisko ministerstva kultury a informací, Praha 10. 3. 1967.

přítom od 2. října 1957, kdy první tajemník komunistické strany Antonín Novotný sionismus ostře napadl (Yegar 1997: 168),⁴⁵ až do poloviny šedesátých let nezměnila. Rada židovských náboženských obcí tuto linii dodržovala. Na jejím sjezdu v prosinci 1959 se výbor iniciativně usnesl, že nebude přijímat od vyslanectví žádné dárky. (Baličky cukrovinek či náboženské literatury rozesílalo vyslanectví na židovské náboženské obce v měsíci elul, balíčky izraelských pomerančů na Chanuku.) Jen obtížně dnes určíme, nakolik šlo v případě odmítání darů o uvědomělý postoj židovských komunistů, nakolik o jejich starost o zhoršení postavení společenství a nakolik o jejich obavu ze ztráty funkce. V každém případě ministerstvo balíčkům nepřálo. „Takovýto postup vyvolává nekázeň našich židů nejen v činnosti náboženské, ale i v otázkách občanských povinností. V posledních letech bylo několik židovských duchovních odsouzeno pro nezákonnou činnost, k níž dalo podnět izraelské vyslanectví v Praze,“ referoval Karel Hruža na podzim 1959.⁴⁶ „Z církevně politického hlediska jde o nežádoucí udržování vlivu na duchovní a činovníky židovských náboženských obcí, kterým byl udělen státní souhlas k výkonu duchovenšských funkcí. V praxi má tento postup izraelského vyslanectví již své důsledky. Projevuje se nekázeň duchovních, nerespektování pokynů a směrnic rady žid./ovských/ náboženských/ obcí v Praze. Jak to vyjádřil jeden činovník: „Někteří židé mají blíž do Voršilské ulice, než do Maislovky...““, psal na podzim 1960 úředník ministerstva školství a kultury ministerstvu zahraničních věcí.⁴⁷ Zřejmě především z tohoto důvodu bylo na sjezdu v roce 1959 rozhodnuto, že případné balíčky budou obce a synagogální sbory manifestačně vracet. Nezbytné kultové předměty pak mělo ministerstvo zajistit ve Švýcarsku. Tento úřad měl zároveň rozhodnout, zda ministerstvo zahraničí nevnese u vyslanectví požadavek zastavení tohoto druhu kontaktu.⁴⁸ I přes toto opatření se však ministerstvu kontrola československo-izraelských styků zdála být nedostačující. Na poradě Rady v prosinci 1960 bylo oznámeno zřízení koordinační komise pro

⁴⁵ V roce 1957 byl vyhoštěn zaměstnanec izraelského vyslanectví v Praze za údajnou sabotáž. Stát bránil vystěhovalce a izraelské vyslanectví bylo sledováno (Yegar 1997: 175). Krátkodobé uvolnění nastalo až v roce 1965. Svůj výraz našlo v obnovení vystěhovalce a ve vzájemných návštěvách československých a izraelských mladých Židů (Yegar 1997: 176–177).

⁴⁶ MŠK, 47/VIII, 1959–1966, kt. 58, Věc: Zásahy izraelského vyslanectví v Praze do života ŽNO v ČSR, Praha 3. 11. 1959.

⁴⁷ Ibid., 1962–1966, kt. 58, Praha 26. 10. 1960.

⁴⁸ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1959, Návrh na kandidátní listinu, s. 2. Toto opatření odpovídalo i československé protisionistické politice. Jak uvedla Jana Svobodová, na počátku šedesátých let začal Studijní ústav ministerstva vnitra studovat spisy zabavené v první polovině padesátých let „sionistickým“ organizacím (Svobodová 1994: 43–47).

české země a pro Slovensko, která měla řídit veškeré zahraniční kontakty.⁴⁹ Jejími členy se měli stát osvědčení komunisté: František Ehrmann a Rudolf Iltis za českou stranu a Benjamin Eichler, předseda bratislavské obce, člen advokátní kanceláře v Bratislavě, a důchodce Jozef Lipa za stranu slovenskou.⁵⁰

Na sjezdu 1963 se ovšem vnitřní atmosféra v Radě přece jen změnila. Vrchní rabín Richard Feder zde mohl vystoupit v diskusi s požadavkem, aby se poměr Československa k Izraeli zlepšil. Církevní tajemník k tomu pouze s nevráživostí poznamenal, že „je na státě Izrael, aby došlo k oboustranným příznivějším vztahům“. Vše však nakonec skončilo pohovorem na ministerstvu,⁵¹ sledujícím důsledně sovětskou zahraniční linii, které na závěr sjezdu uložilo Radě, aby s vyslanectvím Izraele nadále nekomunikovala.⁵² Stížnosti ministerstva školství a kultury na tzv. nevhodné jednání izraelského zastupitelského úřadu ovšem neustaly.⁵³ V některých případech přerůstala nelibost vůči Izraeli až v malichernost. Ministerstvo se zabývalo i bedýnkou a sedmi sáčky izraelských pomerančů, které na svátek Purim v roce 1965 věnovalo vyslanectví funkcionářům židovských náboženských obcí. Ministerské úředníky nejvíce rozkolísalo to, že všichni – s výjimkou Františka Ehrmanna – dárek přijali.⁵⁴ Církevní politika tak předjímalá přerušení styků Moskvy s Izraelem v červnu 1967, po třetí arabsko-izraelské (Šestidenní) válce.⁵⁵ Přesto však dal VI. odbor vedený Karlem Hružou v říjnu 1966 zelenou výstavě Státního židovského muzea v Praze uspořádané v Izraeli.⁵⁶

Obdobně napjatý byl i vztah Rady a jejího slovenského protějšku ke Světovému židovskému kongresu. Ministerstvo striktně prosazovalo a kontrolovalo

⁴⁹ Komise měla fungovat i jako poradní orgán redaktora menšinových publikací. *Ibid.*, Zápis o poradě konané 16. prosince t.r. v kanceláři RŽNO, s. 2.

⁵⁰ *Ibid.*, RŽNO, kt. 56, Památný záznam, Bratislava, dňa 22. decembra 1960 a K návrhu členov 7. júna 1961.

⁵¹ *Ibid.*, Sjezd 1963, zpráva o průběhu, s. 4.

⁵² *Ibid.*, Sjezd 1963, Závěry ministerstva školství a kultury pro příští činnost RŽNO, Praha 4. 12. 1963.

⁵³ MŠK, 47/VIII, kt. 58, např. Upozornění na nesprávný postup izraelského zastupitelského úřadu, Karel Hruž, Praha 20. 4. 1964.

⁵⁴ *Ibid.*, Záznam 18. 3. 1965, O. Heitlinger.

⁵⁵ Souhrnně např. *Dejme* 2002: 34; *Pojar* 2004: 63; *Sachar* 1998: 470–471, 506–507. Jak upozornil Sachar, ani v komunistickém světě nebyly reakce na válku vůči Izraeli jednomyslně nepřátelské. V Československu údajně novináři odmítali psát protiizraelské úvodníky (*Sachar* 1998: 506–507). Dovětkem krize na Blízkém východě a Šestidenní války bylo přitom dokonce stažení poštovních známek s tematikou judaika, omezení kontaktů se zahraničními židovskými organizacemi, vandalské činy proti židovským hřbitovům. 10. června 1967 vystoupil prezident Antonín Novotný v Lidicích s novým protiizraelským projevem. 16. srpna 1967 byl v Praze zavražděn místopředseda Jointu Charles H. Jordan (*Yegar* 1997: 177–181).

⁵⁶ MŠK, 47/VII, kt. 56, Zpráva o jednání ve věci výstavy exponátů Státního židovského muzea v Izraeli. Výstavu *Zkáza židovstva Čech a Moravy* otevřel dr. Arye Kubovi.

tzv. volný poměr. Účast na zasedání v Jeruzalémě odmítla Rada židovských náboženských obcí v roce 1964 těmito slovy: „... po zralé úvaze a interní poradě na RŽNO jsme dospěli k názoru, že oficiální účast pozorovatele židovských obcí ČSSR na tomto zasedání má být prostředkem k zneužití jeho přítomnosti k průhledným snahám exekutivy W. J. C. rozrazit jednotu židovských organizací socialistických zemí jejich izolací od SSSR, na který, jak již nyní z jejich novinových zpráv vyplývá, má být na zasedání veden útok.“⁵⁷ Jak jsme již analyzovali v předchozích řádcích, Goldmann – prezident kongresu – směl sice v dubnu 1967 přijet do Prahy, ale pouze na pozvání židovské náboženské obce, nikoliv jako státní návštěva.⁵⁸ Vlna bouří se pak rozpoutala kolem návštěvy generálního tajemníka WJC Armanda Kaplana v Praze v březnu 1968. Zatímco církevní tajemník doporučoval udělit k příjezdu do Československa souhlas, aby byly vyvráceny údajné pomluvy, že vláda zastavila oslavy 700. výročí Staronové synagogy a milénia českých Židů (Kaplan měl být ovšem po celou dobu svého pobytu sledován ministerstvem vnitra),⁵⁹ ministerstvo zahraničních věcí s návštěvou nesouhlasilo. Vidělo v ní plánovité posílení solidarity se světovým sionismem a Státem Izrael, které by vedlo k protestům arabských států.⁶⁰

Kontrola ovšem podléhal i náboženský život společenství, přestože alespoň do roku 1962 v české společnosti prokazatelně narůstal ateismus. 7. prosince 1965 ústřední výbor komunistické strany rozhodl pokračovat v poučovací ateistické propagandě (Kaplan 2008: 110 a 111). Neloajalita se trestala, loajalita byla drobně odměňována. S velkým uspokojením přijímal církevní odbor např. menšinové proslovy při náboženských slavnostech, na nichž řečníci adorovali Sovětský svaz a vyjadřovali odhodlání minority hájit světový mír. Netřeba snad ani dodávat, že snaha po spojení komunistické ideologie s judaismem vyzněla často křečovitě. Úřad však podchycoval i jména těch, kdo si objednávali košer maso a košer víno. Důsledná kontrola náboženských potřeb pak automaticky mnohé Židy od členství v náboženských společnostech odrazovala a stala se fakticky nejlepší formou protináboženské agitace. Mnozí lidé totiž dali raději přednost plnému profesnímu uplatnění, bezproblémové možnosti studia svých dětí apod.

⁵⁷ MŠK, 47/VIII, 1965–1966, kt. 58, Styky se zahraničím – styky se světovým židovským kongresem, Věc: Odpověď na pozvání W.J.C, Praha 12. 6. 1964, podepsán Ehrmann.

⁵⁸ Ibid., kt. 56, RŽNO, Sjezd 1967, Informativní zpráva ministerstva kultury a informací, Praha 24. 1. 1967.

⁵⁹ Ibid., kt. 58, Složka Styky se zahraničím – Styky se světovým židovským kongresem, Záznam o rozhovoru s předsedou Rady židovských náboženských obcí Ing. Fr. Fuchsem, Praha 29. 1. 1968.

⁶⁰ Ibid., podepsán Ing. Karel Hoffmann.

Vedle příprav sjezdů, kádrové politiky, zahraničních styků a náboženského života kontroloval církevní odbor i další zájmy Rady, zejména pak opakující se pokusy zlepšit ochranu a údržbu židovských hřbitovů, které zůstaly ve správě židovské náboženské společnosti, přemístění domova důchodců ze zámku ve Lnářích do Mariánských Lázní v polovině padesátých let apod. Dále schvaloval účast zástupců židovské reprezentace na slavnostním převzetí prodaných 1500 Tór Westminsterské synagoze v roce 1964,⁶¹ dar liturgických předmětů ze Švýcarska roku 1965, výrobu upomínkových předmětů se židovskými náměty ve stejném roce apod. Cenzuře podléhal samozřejmě i menšinový tisk⁶² a rezoluce odesílané do zahraničí.⁶³ Poněkud kuriózním příkladem kontrolní činnosti Státního úřadu pro věci církevní v polovině padesátých let byla ochrana Židovské radnice v Praze proti snahám budovu zabrat v době nedostatku kancelářských budov pro státní úřady.⁶⁴ Zdá se, že úřad torzo komunity prostě potřeboval; jako důkaz, že stát pečuje o náboženské potřeby svých věřících, a tedy i pro své společenské sebezpečení.

Represe

Z uvedeného vyplynulo, že represe byly do značné míry obsaženy již v kontrolní činnosti. Kádrově nepřijatelní Židé mohli ovlivňovat život židovského náboženského společenství zpravidla jen nepřímo. Výjimku představoval rabín Gustav Sicher, který se roku 1947 vrátil z Izraele. Církevní odbor sledoval s nevráživostí jeho autoritu mezi souvěrci, otevřené liberální názory, veřejné vzpomínání na první republiku i jeho údajnou ortodoxii.⁶⁵ Od kontrolovaných komunistů s vysokým stupněm stranické sebekontroly i menšinové zkušenosti a opatrnosti nebezpečí režimu naopak nehrozilo.

⁶¹ Tóry byly prodány přes ARTII, Podnik zahraničního obchodu pro dovoz a vývoz kulturních statků.

⁶² I na tzv. církevní tisk se vztahoval zákon č. 184/1950 Sb., ze dne 20. prosince 1950, o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. V § 1. (1) se uvádělo: „Posláním tisku je napomáhat budovatelskému úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupracovat na jeho výchově k socialismu“ (Grónský 1999: 348). Až zákon č. 84/1968 Sb. ze dne 26. června 1968 ... o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích v § 17 (1) uváděl: „Cenzura je nepřipustná“ (Grónský 1999: 471).

⁶³ Např. roku 1965 předložila Rada návrh protestního dopisu, který chtěla zaslat vládě v Bonnu, židovským organizacím v NSR, v zemích, které Německo za války okupovalo, v Izraeli a v Anglii. Obsahem dopisu byl nesouhlas s promlčením nacistických zločinů. MŠK, 47/VII, kt. 56, Praha 2. 2. 1965, podepsán O. Heitlinger. Karel Šnýdr dopsal perem: „Doporučil jsem seznání skupiny býv. vězňů z koncent. táb., kteří by odeslali protest vládě NSR. Zajistit využití protestu v tisku a pod.“

⁶⁴ Ibid., Sjezd 1956, Proslav E. Neumanna na sjezdu 1956, s. 14.

⁶⁵ Ibid., Zpráva o situaci v židovské náboženské společnosti v ČSR, nedat.

Otevřené represe z přelomu čtyřicátých a padesátých let vystřídala ve druhé polovině padesátých let minulého století taktika řízeného útlumu židovské víry. Duchovní byli i nadále nuceni vykonávat svou činnost podle zákona č. 218/1949 Sb. Na podzim 1958 ministerstvo odmítlo návrh Rady židovských náboženských obcí a její slovenské paralely na vytvoření ješivy. Povolena byla pouze externí příprava několika chlapců ze židovských rodin, kteří studovali na středních školách v Bratislavě.⁶⁶ V polovině šedesátých let tak mohl církevní odbor konstatovat: „Vlastní náboženský život není v ŽNO nijak intenzivní. Někteří židé zachovávají rituální předpisy a náboženské zvyklosti více méně z prestižních důvodů a ve snaze udržet v provozu rituální zařízení /mikve, košer – řeznictví, rituální jídelnu apod./. Účast na bohoslužbách je poměrně malá a jen obřady o velkých židovských svátcích jsou početně navštěvovány.“⁶⁷

Přestože vrchní rabin Richard Feder z taktických příčin děkoval na sjezdu v listopadu 1963 vládě a komunistické straně za revizi politických procesů, Ústřednímu výboru KSČ pak za odsouzení nepravostí a za rehabilitaci nevinných,⁶⁸ je zřejmé, že i vyrovnání se s procesy, které údajně zasáhly až 10 % obyvatelstva (Kaplan 2007: 77), proběhlo v intencích destalinizace a reformního komunismu, který projevoval ve svém programu revize chyb jen malou nosnost.⁶⁹ To platilo přesto, že některé židovské memoáry rehabilitovaných hodnotily toto období pozitivně. Adolf Hermann, český Žid, který prožil v československých

---

⁶⁶ Ibid., Zajištění duchovních pro Slovensko 1958. V praxi šlo o zájmové kroužky židovského náboženství na jedenáctiletých a dvanáctiletých školách v Bratislavě. Do kroužku se mohli přihlásit žáci židovské víry, jejichž rodiče se obrátili na ředitelství školy se žádostí o jeho zřízení. Kroužek měl být pod dohledem veřejných školských orgánů. Vybraní žáci měli dostávat stravu v rituální jídelně bratislavské obce a bydlet společně. Z kroužku pak měl vzejít rabin a další duchovní.

⁶⁷ Ibid., Zpráva o situaci v židovské náboženské společnosti v ČSR, nedat.

⁶⁸ Ibid., Sjezd 1963, Řádný sjezd Židovské náboženské společnosti v Čechách, zpráva.

⁶⁹ Souhrnně o první revizi v letech 1955–57 Kaplan – Paleček 2001: 216–219. První amnestie proběhla v roce 1955, druhá, největší v roce 1960, třetí o dva roky později a poslední v roce 1965 (218–219). Polovičitost rehabilitací pravděpodobně nejlépe vystihla Heda Margoliová-Kovályová, žena po Rudolfu Margolioví, popraveném v roce 1952 ve Slánského procesu (Margoliová-Kovályová 2003: 189–202). – O rozpacích kolem procesů svědčil i komentář, který k již zmíněnému vystoupení Richarda Federu na sjezdu roku 1963 podal církevní tajemník. Již samotná připomínka toho, že „soudy přitížily osobám židovského původu“, byla nepřijemná. MŠK, 47/VII, kt. 56, Sjezd 1963, Podklady k přijetí představitelů Rady židovských náboženských obcí dne 10. prosince 1963. Jak upozornil Karel Kaplan, i částečná pravda o procesech způsobila politický otřes (Kaplan 2008: 25). Makroekonom Miloš Pick vzpomínal: „Dlouho jsem si nechtěl a neuměl připustit, že ty nejsvětější ideály, pro něž bylo i za druhé světové války prolito tolik krve, by mohly být zločinně zneužívány. Ani v době politických soudních procesů jsem dlouho nemohl uvěřit, že jsou odsuzováni nevinní lidé. Teprve postupně, krok za krokem, jak prosakovala pravda o procesech a dalších vězněních, včetně účastníků protinacistického odboje a zejména po Stalinově odchodu... jsem si uvědomoval tuto zvrácenost“ (Pick 2010: 90).

věznicích a gulazích léta 1950–56 a byl rehabilitován v roce 1964, psal o trojí naději: naději na vyšší vzdělání pro děti, naději na lepší byt a naději na vycestování do zahraničí (Hermann 2000: 417).⁷⁰ Výmluvným dokumentem z tohoto zorného úhlu je i Informace o zanášení nezdravých politických záměrů do činnosti židovských náboženských obcí, vypracovaná v roce 1965. Zvýšená aktivity Židovské náboženské obce v Praze a v Bratislavě, zejména mezi tamější mládeží, byla v tomto dokumentu hodnocena jako zneužívání náboženské oblasti tzv. židovským nacionalismem s jeho antikomunistickou orientací.⁷¹ Církevní odbor však tentokrát odmítl tvrdý postup, který navrhoval František Ehrmann, a zvolil raději taktiku usměrňování mládeže za pomoci uvědomělých komunistů – funkcionářů Rady. „... pomocí uvědomělých funkcionářů v židovské náboženské obci jako je místopředseda RŽNO inž. J. Fuchs a tajemník Otta Heitlinger /oba členové KSČ/ by mohly býti uplatněny metody připuštění činnosti rozumnější části židovské mládeže v rámci činnosti náboženské židovské obce a její správné usměrnění“, radilo ministerstvo.⁷² Po porážce nadějného Pražského jara, židovským ústředím kladně přijatého,⁷³ však znovu nastoupila éra striktních zákazů.

⁷⁰ Obdobnou etapu zažíval i historik Toman Brod, který v roce 1963 získal místo vědeckého pracovníka v Akademii věd (Brod 2007: 259–276). Období po roce 1962 bylo nadějnou dobou profesní i občanské seberealizace i pro reformního ekonoma Jiřího Kostu. Přesto se o rehabilitaci svých rodičů vyjádřil velmi kriticky: „Aby alespoň zdánlivě učinilo zadost reformnějším Chruščovovu kurzu, jmenovalo vedení KSČ revizní komisi v čele s ministrem vnitra Rudolfem Barákem, která ovšem jednala podle přísloví ‚aby se vlk nažral a koza zůstala celá‘... V žalostně formulovaném osvobozujícím rozsudku se stranické vedení snažilo zachovat alespoň zdání korektního jednání a neomylnosti... Nezávislé prošetření... nebylo možno očekávat ani od nové komise“ (Kosta 2002: 107–109).

⁷¹ MŠK, 47/VII, kt. 56, Spolupráce se ŽNO a Ústředním svazem ŽNO na Slovensku, 1958–1965, Informace o zanášení nezdravých politických záměrů do činnosti židovských náboženských obcí, 23. 6. 1965. Dokument mapoval způsoby a příčiny sdružování mladých Židů, postoj židovské reprezentace k nim, jejich vztah k židovství. „... ovlivňování myšlení a jednání této mládeže je záměrně prováděno a zneužíváno a to činností světových židovských organizací, zejména sionistických. Projevuje se i dobře promyšlený postup pracovníků zastupitelského úřadu státu Izrael. Konkrétně je pak toto úsilí vyjádřeno skupinou aktivních starších organizátorů, kteří záměrně se snaží vyvolat a organizovat nacionalistické hnutí mezi Židy, zejména mezi mládeží a využít jako jednu ze základů náboženskou židovskou obec... Je známo, že dochází k stále těsnějšímu spojení světových židovských centrál a jejich podpoře Izraele a byl dán i cíl posílit židovský nacionalismus v socialistických zemích. Tyto snahy mají antikomunistické poslání,“ konstatoval dokument.

⁷² *Ibid.*, Závěr. Zdá se ovšem, že činnost židovské mládežnické skupiny v Brně a zejména v Praze byla mimořádná a přispěla k vybudování identity druhé postholocaustové generace. K činnosti podrobně Heitlingerová 2007: 120–133.

⁷³ Ve stanovisku k procesu demokratické obrody požadovala menšina veřejné odsouzení antisemitických procesů z přelomu čtyřicátých a padesátých let, legislativně sjednocený postup pro odškodnění rasové i politické perzekuce, přístup k pietnímu místu u Ohře, odkud byl do řeky za války vysypán popel zahynulých terezínských vězňů, svobodné oslavy milénia Židů v českých zemích a svobodnou náboženskou výchovu. Souhrnně Soukupová 2004: 172; Soukupová 2010: 39.

To se týkalo i připravovaných mezinárodních oslav milénia českých Židů, které byly vyhodnoceny jako protisovětská akce.⁷⁴ Nastupující normalizační režim je vtláčil do podoby lokální náboženské slavnosti (Rothkirchen 2005: 290; Heitlingerová 2007: 42–46).

„Blahosklonnost“

„V krátké době od osvobození z nacistického jařma zvítězil v naší zemi socialismus. Naše demokratické politické zřízení respektuje náboženské cítění a smýšlení občanů a ústava nám zaručuje jeho svobodný projev. Socialistický stát poskytuje nám velké materiální a finanční prostředky pro výkon náboženství“, uvádělo se v závěrečné rezoluci přijaté sjezdem delegátů židovské náboženské společnosti v krajích českých 24. listopadu 1963.⁷⁵ V této době (od roku 1962 do 31. prosince 1964, kdy byla činnost organizace ukončena) však již proudily do Československa finanční podpory od Claims Conference.⁷⁶ Stát přijímání podpor nejen nebránil, ale dokonce Radu sám vyzýval, aby o ně požádala.⁷⁷ Přitom však při jejich rozdělování důsledně uplatňoval sociální hledisko. Současně ovšem nesmělo vzniknout podezření, že životní úroveň v Československu je nízká, nebo že dokonce klesá. V únoru 1959 museli zástupce Claims Conference z Curychu Otto Henri Heim a předseda Sociétés de secours et d'entraide ze Ženevy (SSE) Ervín Haymann vydat prohlášení, že akce jejich organizací jsou podpůrné. Oba zdůrazňovali, že jde o jakási pokání západních Židů, kteří byli ušetřeni nacistické perzekuce.⁷⁸ Uplatňováním sociálního hlediska se stát snažil zamezit nárůstu vlivu židovských náboženských obcí i nemožnosti finanční tok kontrolovat.⁷⁹ Státní orgány si samozřejmě uvědomovaly, že přísun peněz ze zahraničí církevní politiku zpochybňuje. „Z hlediska občanské výchovy působí tyto akce záporně. Mnozí židé spoléhají na tuto formu podpory a nesnaží se prací si zajistit obživu. Nedá se také

⁷⁴ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Materiál k činnosti židovských náboženských obcí v českých zemích.

⁷⁵ Ibid., Sjezd 1963, s. 1.

⁷⁶ Ročně šlo o 475 000 Kč a 50 000 tuzexových poukázek pro české země. Sociálně potřebný člověk dostával měsíční podporu 150 až 200 Kč a 14 tuzexových poukázek. Ibid., Sjezd 1963, zpráva o průběhu.

⁷⁷ Srov. ibid., Sjezd 1963, Závěry ministerstva školství a kultury pro příští činnost RŽNO. – Spíše formálně ministerstvo dodávalo, že: „Tyto dotace nemohou být vázány na nepřijatelné politické podmínky“.

⁷⁸ MŠK, 47/VIII, 1957–1956, kt. 57, Věc: Claims Conference – sociální podpora Židům v ČSR, informace o poradě se zástupci ZAMINI a FIMINI dne 27. 5. 1959.

⁷⁹ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Informace o některých otázkách v činnosti židovské náboženské společnosti, nedat.

zabránit ‚kšeftování‘. V podporách ze západu vidí židé větší možnosti kapitalistického světa... z hlediska církevně-politického je zápor, že... obce upevňují svůj náboženský vliv na osoby podporované a jejich rodinné příslušníky“, uvádělo se ve stanovisku odboru pro věci církevní z května 1959.⁸⁰

Podpory však přinášely i další problémy. V roce 1959 muselo ministerstvo řešit stížnosti Židů z Karlových Varů na tzv. nesprávné rozdělování poukázů Tuzex. Asi 60 příslušníků karlovarské židovské náboženské obce, mezi nimiž byli i členové komunistické strany, napadlo způsob rozdělování lukrativních poukázek, které údajně dostávali pouze tzv. lepší lidé (dříve dobře situovaní) s údajným nedobrym poměrem k socialistickému zřízení, někdejší tzv. kapitalisté. Stěžovatelé obvinili především Tiberia Neya, jako bývalého předsedu karlovarské obce, a Isidora Bravermana. Paralelně upozornili ministerstvo na černý fond, z něhož měla být podporována manželka Viliama Friedmana, bývalého kantora vězněného dva a půl roku za kontakty s izraelským vyslanectvím. Dále stěžovatelé obvinili tzv. ortodoxní Židy z bojkotu výuky náboženství na školách.⁸¹ Přes všechny problémy lze však konstatovat, že stát podpory vítal. Židovští reprezentanti byli dokonce průběžně instruováni, aby žádosti o finanční výpomoc navyšovali a její vyplácení žádali především v tzv. tvrdé měně: v dolarech. Neprokádrovaní členové obcí nesměli se zástupci světových židovských organizací vůbec jednat. Vrásky na čelech úředníkům ministerstva však dělala SSE v Ženevě, nástupní organizace Claims Conference,⁸² s níž byla uzavřena dohoda v dubnu 1960 v Bratislavě (práve tato organizace také hradila tuzexové poukázky, v nichž byla podpora zasílána⁸³). Na počátku šedesátých let totiž Rada židovských

⁸⁰ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 57, Složka finanční prostředky na kulturní a sociální účely ŽNO.

⁸¹ Ibid., Věc: Stížnost členů ŽNO v K./arlových/ Varech, zejména dopis odboru školství a kultury rady Krajského národního výboru v Karlových Varech ministerstvu školství a kultury ze dne 23. listopadu 1959.

⁸² Claims Conference vyčleňovala Radě židovských náboženských obcí a jejímu protějšku pravidelný příspěvek od roku 1958. Peníze poskytovala vláda Německé spolkové republiky. Jednání o podporách bylo zahájeno roku 1956 v Paříži, kdy Ervín Haymann nabídl československé delegaci zapojení do tzv. zimní ošacovací akce. Návrh byl odmítnut, přesto však začaly chodit balíčky. Někteří lidé byli vyšetřováni a odsouzeni pro tzv. devizové přestupky. Ibid., Podpůrné akce zahraničních židů. Zapojení do další akce (na základě schválení zákona o odškodnění spolkovým sněmem v Bonnu z roku 1952) bylo realizováno na základě popudu úřadu Ústředního likvidátora a ministerstva financí. Počet potřebných (starých lidí, vdov, sirotků) byl odhadnut na 4000 osob.

⁸³ Např. ve druhém pololetí roku 1966 šlo o 22 000 dolarů a tisíc dolarů odměny pro „zasloužilé“ funkcionáře. Již v předchozích letech však organizace zasílala potravinovou pomoc (tzv. KELLER balíčky) a později tuzexové poukazy jednotlivcům. Rada se o její činnosti dozvěděla až na základě stížností od neobdarovaných. Dary pak údajně mířily k sociálně nepotřebným. Po těchto opakovaných stížnostech nechal Haymann v srpnu 1960 Radu jmenový seznam zrevidovat. Zrevidovaný seznam však

náboženských obcí získala seznam potřebných, z něhož bylo podle Františka Ehrmanna zřejmé, že SSE podporovala nejen již zemřelé členy, nečleny obcí a synagogálních sborů, ale také Židy propuštěné na základě amnestií z komunistických vězení.⁸⁴ Roku 1964 usilovala krátkodobě Rada o navázání spolupráce s Jointem,⁸⁵ jehož činnost byla po únoru 1948 zastavena.⁸⁶ Další prostředky na charitativní činnost měly být podle rozhodnutí Rady židovských náboženských obcí v roce 1957 získávány z prodeje nemovitostí (starších činžovních domů). Proti tomuto prodeji církevní odbor nic nenamítal.⁸⁷ V roce 1966 ovšem církevní odbor nařídil kontrolu všech podporovaných, do níž se měly zapojit odbory sociálního zabezpečení národních výborů, které mohly nejlépe zjistit sociální potřebnost podporovaného. Tzv. církevní tajemníci mohli pak informovat své nadřízené o tom, zda je sociální podpora nezbytná.⁸⁸

Kulturní podniky podporovala od roku 1964 Pamětní nadace židovské kultury. Nelibost úřadů k osobnosti jejího výkonného ředitele Marka Uveelera vycházela z toho, že byl představitelem Jointu. V roce 1965 zařídil církevní tajemník Šnýdr, aby Uveeler nedostal pozvání do Československa. Radě bylo nařízeno, aby se vymluvila na čas dovolených. Uveelerova reakce byla ovšem k Radě natolik kritická, že přiměla úřady k dodatečnému udělení víza. Strach ze ztráty devizových prostředků, které Státní banka československá nutně potřebovala, se znovu ukázal být silnější než ideologické přesvědčení.⁸⁹

Další kuriózní příklad ekonomicky motivované „blahosklonnosti“ poskytuje kauza košer slivovice pro USA, spojená se jménem bratislavského a slovenského vrchního rabína Eliáše Katze. V roce 1966 se na ministerstvo školství a kultury obrátilo ministerstvo potravinářského průmyslu s tím, že si Katz odmítl prodloužit smlouvu o košerování ve Vizovicích. Jako důvod uvedl svou zaneprázdněnost. Zároveň za sebe doporučil košeráka Fimina Oesterreichera ze Sovětského

---

začala organizace respektovat údajně až v roce 1964. Vedle jednotlivců podporovala i židovské domovy důchodců. *Ibid.*, 1962–1964, kt. 57, Zpráva o dosavadní činnosti společnosti SSE, rok 1964.

⁸⁴ Ehrmann upozorňoval na to, že SSE měla přesné adresy, které neznala ani Rada. Aby byla zvýšena kontrola, musela Rada ustanovit komisi, která měla řídit veškeré zahraniční kontakty židovské reprezentace. MŠK, 47/VIII, RŽNO, kt. 56, Zápis o poradě konané 16. prosince t.r. v kanceláři RŽNO (1960).

⁸⁵ Organizace však údajně od jednání odstoupila. *Ibid.*, kt. 57, B Majetkoprávní a finance, JOINT 1963–65 – žádost RŽNO a navázání styků, záznam církevního tajemníka Knoblocha o jednání s Ehrmannem a Heitlingerem, Praha 4. 12. 1964.

⁸⁶ Církevní odbor pokládal Joint za reakční organizaci. Jednání s ní doporučoval pozastavit. *Ibid.*, Jednání s Jointem, Praha 8. 2. 1964.

⁸⁷ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 57, Majetkoprávní a finance, 1. 3. 1957, dopis Rady ministerstvu.

⁸⁸ *Ibid.*, 1962–1966, kt. 57, Praha 15. 1. 1966.

⁸⁹ *Ibid.*, dopis Uveelera z 9. srpna 1965; dopis MŠK správě pasů a víz z 18. srpna 1965.

svazu, z Užhorodu. Sovětský občan byl ovšem pro československý stát nepřijatelný, a proto církevní odbor prosazoval Abu Taubera z Prahy. Ten však neměl v ortodoxním židovském světě důvěru.⁹⁰ Následovala jednání⁹¹ církevního odboru, zástupců Koospolu, podniku zahraničního obchodu Praha, a oborového ředitelství LIKO s rabínem, jenž rozhořčeně odmítl poslouchat státní doporučení. Podnikový ředitel Slovákých konzerváren v Uherském Hradišti naléhal na církevní odbor, aby se spor vyřešil, nebo aby byl nalezen jiný košerák.⁹² Obdobný tlak na ministerstvo školství a kultury vyvíjel i Koospol⁹³ a ministerstvo potravinářského průmyslu.⁹⁴ Třešně, višně a maliny však dozrávaly nezávisle na státní církevní politice. Vzhledem k tomu, že byl ohrožen vývoz lihovin a vína v hodnotě několika desítek tisíc dolarů, hrozila ztráta deviz a amerického trhu, obrátil se vedoucí církevního odboru Karel Hružza na ministerstvo zahraničního obchodu s tím, že Slovenská národní rada je ochotna dát Oesterreicherovi souhlas.⁹⁵ Záležitost byla postoupena velvyslanectví ČSSR v Moskvě.⁹⁶ Na závěr dodejme, že odbor pro věci církevní ustoupil Katzovi podruhé: na počátku roku 1966 zajistil prodloužení pobytu jeho dcery Sulamith v Irsku a v Londýně (Katzovi dva synové již byli vystěhováni do Izraele) a zároveň povolil rabinův výjezd na tři měsíce do USA a Kanady.⁹⁷ I v tomto případě šlo o to, udržet v Československu rabína, který by byl respektován zahraniční ortodoxií. V roce 1968 však již Slovenská národní rada nečinila vystěhování hlavního rabína do zahraničí žádné překážky. Židovskou komunitu na Slovensku (tehdy čítala asi 6 000 příslušníků v 25 obcích) hodnotila totiž jako vymírající. Vzhledem k její vysoké sekularizaci slovenské orgány předpokládaly, že běžný náboženský život zabezpečí pomocní duchovní. Katz měl i nadále zajišťovat v cizině obchodní zájmy Československa.⁹⁸

⁹⁰ Ibid., kt. 56, ŽNO, Příprava košer potravin, 1960–1966, Věc: výroba košer slivovice pro USA, 8. 6. 1966.

⁹¹ Srov. zejména *ibid.*, Záznam, rukopis.

⁹² Ibid., dopis podnikového ředitele Slovákých konzerváren národního podniku Uherské Hradiště Karlu Hružzovi, Uherské Hradiště 14. 7. 1966.

⁹³ Ibid., složka 48 867/66, S/4, 25. 11. 1966.

⁹⁴ Ibid., dopis ministerstvu školství a kultury, Praha 8. 6. 1966.

⁹⁵ Ibid., dopis Karla Hružzy, 13. 9. 1966.

⁹⁶ Ibid., Pozvání p. Oesterreichera z Užgorodu do ČSSR, 28. 11. 1966.

⁹⁷ Ibid., dopis K. Šnýdra ministerstvu zahraničního obchodu, Praha 26. 1. 1966. I v tomto případě se dožadoval nápravy podnikový ředitel Jihomoravské Fruty. Ibid., dopis podnikového ředitele Františka Navrátila, Brno 25. 8. 1965. Dále viz i *ibid.*, kt. 58, složka rabín Katz Eliáš, Informativní zpráva k žádosti E. Katze, vrchního rabína ŽNO na Slovensku o povolení cesty do USA a dalších zemí, Praha 30. 12. 1965.

⁹⁸ Ibid., složka rabín Katz Eliáš, Bratislava 21. 1. 1968.

Ze zákona č. 280/1949 Sb. však vyplývala i povinnost státu pečovat o církevní budovy a památky. V rozpočtu církevního odboru ministerstva školství a kultury však nebylo na židovské hřbitovy pamatováno.⁹⁹ Z tohoto důvodu se již v roce 1957 Státní památková správa a Státní židovské muzeum v Praze pokusily vyvolat zvláštní vládní akci, která měla zajistit finanční prostředky na opravu židovských památek, zejména hřbitovů, které spadaly do kompetence krajských národních výborů.¹⁰⁰ Ministerstvo se k návrhům finančních dotací na opravu židovských hřbitovů a synagog ze zahraničí stavělo jednoznačně pozitivně (např. v roce 1961 hřbitova a krematoria v Terezíně a hřbitovů na území Československa,¹⁰¹ v roce 1962 v Tachově,¹⁰² v roce 1965 v Kasejovicích¹⁰³).

Vedle „blahosklonnosti“ určené hospodářskými ohledy spolupůsobila i „blahosklonnost“ motivovaná důvody politickými. Stát podpořil oslavy výročí osvobození Terezína, vydávání odborných publikací o něm apod. Tragický židovský válečný osud byl totiž vtažen do obecnějšího ideologického rámce a měl posloužit jako důvod k odsudku kapitalistických států, které údajně válku zavinily a dosud se s fašismem nevyrovnaly. Zároveň šlo o propagaci socialistického Československa jako země bojující za mír a vzorně pečující o své náboženské menšiny.¹⁰⁴ Nezanedbatelné bylo i to, že ve většinové společnosti od počátku šedesátých let zájem o šoa a obecně o židovskou kulturu narůstal (Pěkný 2001: 580 a 356).

Politické důvody byly také příčinou „blahosklonného“ postoje státních úřadů při získávání nového rabína pro české země. Stát navíc odměňoval za loajalitu; židovská náboženská společnost následovala důsledně československou politiku k Německé spolkové republice i k válce ve Vietnamu. Z hlediska židovského náboženského společenství šlo ale o nejdůležitější problém; v roce 1963 tu totiž působili již jen dva rabíni a osm kantorů.¹⁰⁵ Již v srpnu 1955 jednal Státní

---

⁹⁹ Srov. např. *ibid.*, 1957–1966, kt. 57, Věc: Úprava porostu na Starém židovském hřbitově v Praze 1, Pro domo.

¹⁰⁰ MŠK, 47/VIII, kt. 56, Zápis o poradě o ochraně židovských památek, svolané Státní památkovou správou a konané... 25. 4. 1957 ve Státním židovském muzeu v Praze. Vzniklé memorandum Ochrana židovských památek na území ČSR představovalo kultivovanou kritiku státní péče o památky a zároveň výbornou charakteristiku významu židovských památek. Navrhovaná řešení péče pak zohlednila možnosti této doby.

¹⁰¹ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 57, Věc: Návrh představitelů židovské náboženské společnosti v ČSSR na získání finančních prostředků z devizové ciziny, dopis ÚV KSČ, 3. 9. 1962.

¹⁰² *Ibid.*, kt. 58, podsložka Tachov.

¹⁰³ *Ibid.*, podsložka Kasejovice.

¹⁰⁴ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1963, Závěry ministerstva školství a kultury pro příští činnost RŽNO.

¹⁰⁵ *Ibid.*, RŽNO, Sjezd 1963, zpráva o průběhu, s. 2.

úřad církevní s Emilem Davidovičem, od května 1953 oblastním rabínem pro židovské náboženské obce v krajích Plzeň, České Budějovice, Pardubice a Praha – venkov, a s Rudolfem Iltisem o možnosti přizvání rabína z vysoké školy v Budapešti. Studenta české národnosti však Davidovič tehdy nenalezl.¹⁰⁶ Roku 1960 byl ovšem sám Davidovič své funkce zbaven. V dopise berlínskému rabínovi Martinu Riesenburgerovi si stěžoval na kliku ortodoxních Židů, kteří ho – mimo jiné – označili za západního agenta.¹⁰⁷ Oficiální návrh na propuštění však musela podat Rada židovských náboženských obcí. Ta ve svém zdůvodnění uvedla, že Davidovič bez vědomí dozorčího státního orgánu a zaměstnavatele podal žádost o vystěhovalecký pas, že několikrát nedodržel závazné směrnice pro styk se zahraničím¹⁰⁸ a že vyjednával, s pomocí svého bratra, o místu rabína v Bogotě. Jeho konečným cílem však byly USA. Církevní odbor popudily i zásilky kultových předmětů do Sovětského svazu. „Věřím, že stát, který je schopen vyrábět rakety na měsíc, měl-li úmysl vyrobit talesim a modlitební knihy, by je vyrobil,“ konstatoval církevní tajemník.¹⁰⁹ Vedení Rady usilovalo o přemístění Davidoviče z Prahy do Ústí nad Labem a do Teplic. Na církevním odboru krajského národního výboru se však setkalo se zamítavým stanoviskem.¹¹⁰ Po intervenci předsedy Svazu rabínů z USA rozhodl církevní odbor o Davidovičově sledování ministerstvem vnitra. Jeho výjezd do USA nebyl doporučen.¹¹¹ Dne 31. října 1960 pak ministerstvo školství a kultury referovalo o případu rabína Davidoviče mezinárodnímu oddělení Ústředního výboru KSČ.¹¹²

Vraťme se však k „blahosklonnosti“ státu v otázce nového rabína. Ta byla od počátku jednání podvázána třemi zásadními podmínkami: kandidát musel pocházet ze socialistického státu, musel vykazovat loajalitu k režimu a musel zastávat neologický směr židovství. Na 25. listopad 1956 dostala delegace Rady povolení odjet do Maďarska a vyhlédnout vhodného kandidáta mezi tamními duchovními; v důsledku nepokojů byla ovšem její návštěva odložena na neurčito.¹¹³ Na schůzi Rady v prosinci 1960 prosazovalo ministerstvo do funkce vrchního

¹⁰⁶ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, složka rabín Emil Davidovič, záznam Kn./obloch/.

¹⁰⁷ Ibid., složka rabín Emil Davidovič, Praha 30. 3. 1960.

¹⁰⁸ Ibid., složka rabín Emil Davidovič, Praha 5. 2. 1960.

¹⁰⁹ Ibid., složka rabín Emil Davidovič, Zápis z pracovní schůze představenstva Rady ŽNO... 24. 1. 1960, s. 8.

¹¹⁰ Ibid., s. 10.

¹¹¹ Ibid., složka Emil Davidovič, záznam o návštěvě ze 3. srpna 1960. – Žádosti Emila Davidoviče o vystěhování bylo vyhověno až v roce 1962.

¹¹² Ibid. 58, složka Emil Davidovič.

¹¹³ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd 1956, Proslov E. Neumanna na sjezdu 1956, s. 4.

rabína Richarda Federa. Zároveň souhlasilo s vytipováním dvou až tří chlapců, kteří by získali vzdělání „v lidově-demokratické spřátelené zemi“.¹¹⁴ V roce 1963 povolily úřady vyslání adepta rabínského úřadu na studia do Budapešti, nepřihlásil se však žádný kandidát.¹¹⁵ Na schůzi reprezentace a výboru synagogálního sboru v Praze oznámil Oto Heitlinger, že mají pouze jednu nabídku z Rumunska. Schůze se proto usnesla, že reprezentace projedná na ministerstvu otázku obsazení funkce oblastního rabína kandidátem z Izraele.¹¹⁶ „Naše stanovisko je známé,“ poznamenal k tomu lakonicky církevní tajemník Karel Šnýdr.¹¹⁷ V roce 1965, na oslavách 20. výročí osvobození ghetta v Budapešti, se československé delegaci představil Baruch Lerner, rabín z Temešváru. Na Františka Ehrmanna zapůsobil velmi dobře: „Mluví plynně německy a maďarsky... Má velmi pěkný hlas zpěváka a dobré způsoby chování. Žena je mladá a dělá inteligentní dojem.“¹¹⁸ Znovu svitla krátkodobá naděje židovskému společenství až v roce 1967, kdy začal v hlavním městě Maďarska studovat košický maturant Ervín Salamon.¹¹⁹

Politicky (ale i ekonomicky) bylo pak motivováno vydržování rituálních jídel¹²⁰ a mikve v Praze a v Karlových Varech. Účel pražské košer jídelny komentoval církevní tajemník Josef Urban v roce 1960 velmi otevřeně: „... rituální jídelna pražské ŽNO slouží v podstatě těm, kteří mají zájem o košer stravování, přitom nebudeme zkoumat intenzitu jejich zájmu a stupeň jejich ortodoxnosti ... plní ... i jistou propagační funkci. Je dokladem toho, že je zde o veškeré náboženské potřeby židů postaráno a kromě toho slouží tato jídelna i zahraničním hostům,

¹¹⁴ Ibid., Zápis o poradě konané 16. prosince t.r. v kanceláři RŽNO, s. 3.

¹¹⁵ Ibid., RŽNO, Sjezd 1963, zpráva o průběhu, s. 2.

¹¹⁶ Ibid., kt. 56, RŽNO, Zápis ze schůze reprezentace a výboru syn./agogálního/ sboru v Praze z 21. 11. 1965, s. 1.

¹¹⁷ Ibid. 56, RŽNO, K jednání se zástupci pražské ŽNO.

¹¹⁸ MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, Zpráva o zájezdu předsedy Rady židovských náboženských obcí Františka Ehrmanna do Budapešti /14. I. až 19. I. 1965/ k účasti na oslavách 20. výročí osvobození budapeštského ghetta Rudou armádou, 21. 2. 1965, s. 7.

¹¹⁹ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Sjezd delegátů dne 29. 1. 1967. Přesto Rada počítala s tím, že dočasně získá rabína z Maďarska.

¹²⁰ V Praze a v Karlových Varech fungovalo rituální řeznictví. Provozovala ho RŽNO formou tzv. soukromého podnikání. Roku 1960 jednala o jeho převzetí do správy národního podniku Pramen – maso. „Po přípomínkách občanů a orgánů národních výborů jsme došli k závěru, že by košer – prodejny v Praze a Karlových Varech měly být převedeny do státního maloobchodu Pramen – maso. Domníváme se, že toto řešení by bylo politicky správné“, psal církevní tajemník Josef Urban. Ibid., kt. 56, Příprava košer potravin, 1960–1966, Praha 29. 3. 1960. Názor ministerstva vnitřního obchodu byl opačný: podle něj měla obě řeznictví zůstat Radě židovských náboženských obcí. Ibid., dopis náměstka ministra vnitřního obchodu, Praha 21. 3. 1960; Věc: Jednání s ministerstvem vnitřního obchodu o předání rit./uálního/ řeznictví do správy národního podniku PRAMEN – MASO, Praha 26. 2. 1960.

kteří kladou váhu na košer stravování.¹²¹ I v tomto případě šlo o jakési výkladní skříňně nábožensky tolerantního socialistického režimu. Z podstaty socialistického státu pak vyplývalo hrazení provozu tří menšinových domovů důchodců (v Brně, v Poděbradech a v Mariánských Lázních),¹²² které zabezpečovaly rituální stravování. (Bylo to velké finanční břemeno; hospodaření všech končilo každoročně ve značném schodku.) Podpora však byla důležitá i pro církevní politiku: uhrazení schodku stvrzovalo vazalský poměr menšiny ke státu.¹²³ Tento vazalský vztah náboženského společenství ke státu byl dále zajišťován odměňováním loajálních představitelů církví a náboženských společenství. V roce 1960 odbor pro věci církevní navrhnul, aby byl zaslán vrchnímu rabínu Gustavu Sicherovi k jeho osmdesátinám blahopřejný dopis s podpisem ministra školství a kultury a oblastnímu rabínu Richardu Federovi, který dovršil 85 let, dopis s podpisem vedoucího odboru. Sicher měl při této příležitosti obdržet dar 1000 Kčs a Feder 500 Kčs. „Pro domo“ ovšem odbor konstatoval: „Oba hodnostáři nejsou sice nadšeni socialismem, ale zachovávají loyaltitu k našemu státnímu zřízení a na mírovém úseku vystupují pozitivně i do zahraničí.“¹²⁴ O pět let později bylo Federovi propůjčeno vyznamenání Za zásluhy o výstavbu. Při příležitosti jeho 95. narozenin o něm církevní tajemník Karel Šnýdr poznamenal: „Po roce 1945 a po únoru 1948 podporoval budovatelskou činnost našeho státu, byl mezi prvními, kteří kladně přivítali vydání zákonů, upravujících vztah státu k církvím. V roce 1965 bylo mu propůjčeno vyznamenání... jako uznání jeho kladného postoje ke státu a protifašistického postoje. Jmenovaný je znám svou vysokou vzdělaností a četnou publicistickou činností. Do poslední doby přes vysoké stáří plnil všechny úkoly vrchního rabína... V den jeho narozenin ho navštíví delegace KNV a Měst NV v Brně, aby jubilantovi předala blahopřejné pozdravy. Doporučujeme, aby současně předala blahopřejný list sekretariátu pro věci církevní.“¹²⁵ Jen na okraj dodejme, že pokud se naopak představitel církve nebo náboženského

¹²¹ Ibid., Zápis o poradě konané 16. prosince t. r. v kanceláři RŽNO.

¹²² V roce 1958 tu žilo asi 180 lidí. Na provoz domovů vyčlenil stát každoročně cca 900 000 Kč. MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 57, Finanční prostředky na kulturní a sociální účely ŽNO, Praha 28. 1. 1958.

¹²³ Kromě darů a státních příspěvků získávala židovská náboženská obec finanční zdroje ještě z prodeje nemovitostí, majetku bývalého židovského chlapeckého sirotčince a z výtěžků z cenných papírů. Ibid., B Majetkoprávní a finance, 1957–1966. Zahraniční cenné papíry byly deponovány u Státní banky československé, která je spravovala. Musela však jednat prostřednictvím Rady. Z výsledků transakcí získávala obec 100 % příplatek. Ibid., Praha 18. 4. 1961.

¹²⁴ Ibid., kt. 58, (1949) 1957–1966 (1970), Jubilea významných členů ŽNO. Dodejme, že církevní odbor při obou oslavách nerespektoval židovský kalendář.

¹²⁵ Ibid., Praha 28. 8. 1970.

společenství v očích státních orgánů něčím provinil, očekávalo se, že provede zdrcující sebekritiku. V tu nakonec vyústila i již analyzovaná kauza Emila Davidoviče, oblastního rabína pro kraj Plzeň, České Budějovice, Pardubice a Praha – venkov, v roce 1960. „Po celou dobu svého působení jako rabín v Praze jsem se vynasnažil vždycky sloužit zdejšímu židovstvu, při čemž jsem si nikdy nebyl vědom toho, že ta či ona má činnost není úplně v souladu se státními zájmy. Nyní, když jsem byl na to upozorněn, vidím leckterou svou činnost v jiném světle a s lítostí slibuji, že v budoucnu se nedopustím takových chyb. Zejména musím sebekriticky přiznat, že ve chvíli, kdy jsem ve svém zoufalství nad dlouhotrvajícím štváním proti mně se stran několika tzv. orthodoxních souvěrců, si podal žádost o vystěhování. Tu jsem myslel jen na sebe a ne na zdejší židovskou pospolitost, která tak trpí nedostatkem rabínů. To ovšem byla velká chyba i z toho důvodu, že jsem si neuvědomil, že nejsem soukromou osobou, nýbrž se státním souhlasem veřejným činníkem. Toho svého neuvědomění upřímně lituji a slibuji, že se vynasnažím ve svém oboru – třeba i mimo Prahu – tuto svou osudnou chybu odčinit ještě houževnatější prací pro zdejší židovstvo a pro svou československou vlast“, sliboval Davidovič.¹²⁶

Charakter „blahosklonnosti“ byl ovšem určován i mentalitou církevních úředníků. Ti zastávali velké množství antisemitských stereotypů (Žid-velkoburžo, Žid-germanizátor,¹²⁷ stereotyp správního a finančního židovského monopolu, stereotyp Žid-kšeftsman, Žid-parazit, nově i Žid-nepřítel socialismu, Žid-antikomunistický sionista, Žid zneužívající fenomén rasové perzekuce), a to především vůči Státu Izrael.

Nedokonalosti systému

Žádný systém však není dokonalý. Platilo to i o propracovaném systému církevní politiky socialistického Československa. Uvedme si příklady. V září 1965 schválilo ministerstvo školství a kultury statut Mírového fondu Rady židovských náboženských obcí. Přestože jeho deklarovaným účelem bylo získání finančních prostředků „pro aktivní účast v boji proti fašismu a za světový mír...“, židovská náboženská společnost měla tímto způsobem možnost uhradit zahraniční cesty, slavnosti a publikace, právě tak jako pozvání hostů z ciziny.¹²⁸

¹²⁶ Ibid., 1957–1966, kt. 57, Praha – venkov 31. 5. 1953.

¹²⁷ MŠK, 47/VII, kt. 56, RŽNO, Zpráva o činnosti židů v ČSR, dat. Praha, dne 22. července 1958.

¹²⁸ Zřízení Mírového fondu schválil sjezd 24. listopadu 1963. Ibid., Statut Mírového fondu RŽNO, s. 1.

Ne zcela se podařilo usměrnit i všechny náboženské obce a synagogální sbory. V lednu 1960 referoval vedoucí církevního odboru v Karlových Varech Josef Strnad ministerstvu, že z karlovarského vedení byli zásluhou kliky Tiberia Neye, podle úřadů reakcionáře sionistického smýšlení, odstraněni všichni členové strany. V důsledku toho podle Strnada tamější Židé, pocházející především z řad optantů, vytvořili izolovaný a vzájemně solidární ostrov, který svým povýšeným jednáním a luxusním oblečením z Tuzexu dráždil své okolí.¹²⁹ V polovině šedesátých let se však začala vymykat kontrole i pražská obec, do jejíhož čela se dostal Pavel Kollman (působil tu do roku 1974),¹³⁰ náměstek ředitele Ústředních skladů hl. města Prahy, podle Ehrmannovy důvěrné informace poskytnuté církevnímu tajemníkovi „hlavní podporovatel aktivizace žid. mládeže“. Kollman byl sice komunista, za války však žil v Izraeli; jeho manželka pak byla podle Šnýdra „rozhodná sionistka“. Kollmanova dcera Tamara, čerstvě vystudovaná inženýrka, patřila k neaktivnějším představitelům židovské mládeže. Samotný Kollman se opíral především o dr. Günsberga, který řídil bohoslužby ve Staronové synagoze, a o Kurta Arjeho, ekonoma divadla Na zábradlí, syna významného smichovského rabína. Pro církevního tajemníka představovali oba nepřijatelné ortodoxy. Günsberg, bývalý redaktor ČTK, pracoval navíc za první republiky v pražském německém liberálním deníku *Prager Tagblatt* a za války se uchýlil do anglické emigrace. Arjemu pak přitížil v očích církevního tajemníka bratr, jenž imigroval do Izraele, a jeho údajná sionistická orientace. Kádrová politika ministerstva tak byla rozkolísána. „... nedůvěřují Ehrmanovi ani Heitl./ingerovi/. Snad ani Fuchsovi ... chtějí rozšířit náboženský život i oživit žid./ovskou/ příslušnost“, referoval znejistěly Karel Šnýdr svým nadřízeným o situaci v pražské obci.¹³¹ Přes hlavu ministerstvu však přesáhly, jak jsme konstatovali výše, i mládežnické aktivity.

A konečně: značným selháním církevní politiky bylo i vytvoření památníku v Pinkasově synagoze. Jak napsal v červnu 1957 církevní tajemník Knobloch: „Pokud jde o napsání sedmdesáti sedmi tisíc jmen na zdi upravované Pinkasovy synagogy, nezastávali pracovníci bývalého Státního úřadu pro věci církevní

¹²⁹ „Pokud jde o výbor ŽNO, vlivem nežádoucího politického působení některých bývalých kapitalistů a jiných dříve t. zv. mocných lidí, nepodařilo se nám dosud prosadit do výboru politicky uvědomělé židy, zejména členy strany. Převládající maloměšťácké myšlení i prostých pracujících židů způsobilo, že pokrokoví lidé ve volbách neprošli“, psal Strnad. Informoval i o tom, že jeho úřad musel opakovaně paralyzovat rozhodnutí uličních výborů, které chtěly vystěhovat obec o asi 500 členech z lázeňské čtvrti. Ibid., RŽNO, Činnost ŽNO v Karlových Varech, 28. 1. 1960.

¹³⁰ Bývalý předseda Edmund Schwarz rezignoval poté, co jeho syn emigroval z turistického zájezdu do tzv. kapitalistické ciziny. Ibid., RŽNO, Zpráva o situaci v židovské náboženské společnosti v ČSR.

¹³¹ Ibid., RŽNO, K jednání se zástupci pražské ŽNO.

/a stejného názoru byli i někteří členi Rady/ názor, že by napsání 77.000 jmen barvou na zdi bylo trvalým a jedině možným způsobem jak uctít památku židovských obětí nacistického režimu. O tom, že se psaní jmen již provádí, jsme se svého času dozvěděli jen náhodně.¹³² Do státní církevní politiky byl tedy památník začleněn až poté, co nebylo prakticky možné již práce zastavit.

Závěrem

Církevní odbor opakovaně hodnotil ve sledované době židovské náboženské společenství jako neperspektivní, bez dorostu. Přestože mnohé menšinové memoáry vykreslily obraz šedesátých let jako doby dynamické, doby osobních i celospolečenských nadějí, doby všestranné pestrosti, plurality názorů,¹³³ základní sloupy, na nichž stála státní církevní politika, zůstaly zachovány, podobně jako mentalita státních úředníků. Představitelé moci sice zmírnili represe, podmínky pro svobodný život náboženských institucí však ani v uvolněném společensko-politickém ovzduší dány nebyly. Naopak se zdá, že ve druhé polovině padesátých let sloužila veškerá opatření církevního odboru k upevnění mocenského monopolu komunistické strany. Názorová diferencovanost v židovských ústředních organizacích i v obcích a sborech vystoupila na povrch až v průběhu let šedesátých. Zároveň se objevil nový objektivní faktor – mladá židovská generace. O slovo se však přihlásila i ortodoxie. Do židovského prostředí pronikla občas rovněž veřejná kritika poučovacího vývoje. Dalším důležitým zdrojem jisté změny společenského klimatu se staly první kontakty se západním světem. Vztah režimu k nim byl ambivalentní. Na jedné straně byly přijímány jako zdroj deviz, na straně druhé odmítány jako tzv. ideologická diverze, jejímž produktem údajně byla i nebezpečná mládežnická aktivita. Církevní politika zůstávala i v tomto období odnoží stranické politiky, která se upravovala jen velmi neochotně, pod tlakem hospodářské a politické nezbytnosti. V žádném případě neopustila cenzuru a zažitý ateismus. Židovské náboženské společenství tak bylo i nadále vtlačováno do role uvědomělého bojovníka za mír, bojovníka proti fašismu. Nově se tak ovšem dělo i na mezinárodní úrovni. Paralelně lze dodat, že i ve vysokých menšinových funkcích zůstávali často lidé, kteří nezměnili svůj ideový svět komunistické ideologie, nebo ho jen lehce korigovali.

---

¹³² MŠK, 47/VIII, 1957–1966, kt. 58, Vyjádření církevního oddělení MŠK, Praha 10. 6. 1957.

¹³³ Srov. např. Součková 2002: 147–149.

BLANKA SOUKUPOVÁ vystudovala etnologii a folkloristiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, působí jako docentka na Fakultě humanitních studií téže univerzity. Specializuje se na urbánní antropologii, problematiku forem, vztahů, norem mezietnického, sociálního a obecně skupinového soužití, otázky projevů národní, národnostní a skupinové identity. Je autorkou tří samostatných monografií, 16 monografií ve spolupráci, 31 studií v recenzovaných časopisech, devíti kapitol v monografiích a 56 studií v recenzovaných vědeckých sbornících. Publikovala v Bratislavě, ve Vídni, v Berlíně, ve Varšavě, v Krakově, v Sankt Petěrburgu. Kontakt: 6446@mail.fhs.cuni.cz

Použitá literatura

- Barnovský, Michal. 1993. *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava: Archa.
- Borhyová, Margita. 1989. „Vplyv februárových udalostí na vzťah československého štátu k cirkvám.“ Pp. 221–231 in Jaroslav Pejs (ed.): *Čtyřicet let církevních zákonů v Československu. Výběr studií a článků k 40. výročí schválení zákonů č. 217 a 218/1949 Sb., 1949–1989*. Praha: Horizont.
- Brod, Petr. 1999. „Židé v poválečném Československu.“ Pp. 177–189 in Jörg K. Hoensch – Stanislav Biman – Lubomír Lipták (eds.): *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsku-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda.
- Církevní komise. 1994. *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů*. Brno: Doplněk.
- Dejmek, Jindřich. 2002. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Grónský, Ján. 1999. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945–1968)*. Praha: Karolinum.
- Heitlingerová, Alena. 2007. *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G.
- Kalinová, Lenka. 2004. *Východiška, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Kaplan, Karel. 1991. *Československo v letech 1945–1948*. Praha: SPN.
- Kaplan, Karel. 2008. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968*. Brno: Barrister & Principal.
- Kaplan, Karel. 1990. *Pravda o Československu 1945–1948*. Praha: Panorama.
- Kaplan, Karel – Paleček, Pavel. 2001. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal.
- Kuklík, Jan a kol. 2009. *Vývoj česko-slovenského práva 1945–1989*. Praha: Linde.
- Lagus, Karel – Polák, Josef. 2006. *Město za mřížemi*. Praha: Miloš Uhlíř – Baset.
- Mlynář, Zdeněk. 1983. *Krise v sovětských systémech 1953–1981*. Kolín (Köln): Index.

- Mlýnský, Jaroslav. 1974. „Dvacetpět let církevních zákonů v Československu.“ *Československý časopis historický* 22, 1974, 5: 663–672.
- Moulis, Vladislav – Valenta, Jaroslav – Vykoukal, Jiří P. 1991. *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944–1989*. Ostrava: Amosius.
- Pěkný, Tomáš. 2001. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.
- Pojar, Miloš. *Izrael*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Prokš, Petr. 2001. *Československo a Západ 1945–1948*. Praha: ISV.
- Radouchová, Jaroslava. 1969. „Československý stát a katolická církev po únoru 1948.“ *Revue dějin socialismu* 9, 1969, 1: 37–62.
- Reinman, Michal – Luňák, Petr. 2000. *Studená válka 1954–1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*. Brno: Doplněk.
- Rothkirchen, Livia. 2005. *The Jews of Bohemia & Moravia. Facing the Holocaust*. Lincoln – Jerusalem: University of Nebraska Press + Yad Vashem.
- Sachar, Howard M. 1998. *Dějiny státu Izrael*. Praha: Regia.
- Sláma, Jiří – Kaplan, Karel. 1991. *Parlamentní volby v Československu v letech 1935, 1946 a 1948*. Praha: FSÚ.
- Soukupová, Blanka. 2006. „Pohledy židovské veřejnosti na minulost po šoa. (Významy ‚oficiálních‘ dějin pro aktuální přítomnost).“ Pp. 157–182 in Peter Salner. (ed.): *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Zing print.
- Soukupová, Blanka. 2010. „Židé v českých zemích v šedesátých letech 20. století (léta uvolnění a opatrných nadějí v intencích reformního komunismu).“ Pp. 36–56 in Monika Vrzgulová – Peter Salner (eds.): *Reflexie holokaustu*. Bratislava: Zing print.
- Soukupová, Blanka. 2004. „Židovská identita ve 20. století. Tradice a historická změna.“ Pp. 97–114 in Daniel Luther – Peter Salner (eds.): *Menšiny v meste. Premeny etnických a náboženských identit v 20. storočí*. Bratislava: Zing print.
- Staněk, Tomáš. 1993. *Německá menšina v českých zemích v letech 1948–1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- Staněk, Tomáš. 1991. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia + Naše vojsko.
- Staněk, Tomáš. 1992. *Vysídlení Němců z Československa. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1948)*. Ostrava: Amosium servis.
- Steinbacher, Sybille. 2004. *Auschwitz, Geschichte und Nachgeschichte*. München: C. H. Beck.
- Svobodová, Jana. 1994. *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948–1992*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Šmok, Martin. 2011. „Každý žid je sionista, a každý sionista je špion! Příběh distribuce sociálních podpor.“ *Paměť a dějiny* 2011, 4: 29–39.
- Yegar, Moshe. 1997. *Československo, sionismus, Izrael. Historie vzájemných vztahů*. Praha: Victoria publishing.

Vydané prameny

- Brod, Toman. 2007. *Ještě že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929–1989*. Praha: Academia.
- Erbenová, Eva. 2001. *Sen*. Praha: G plus G.
- Hermann, Adolf. 2000. *Mých prvních pět životů*. Praha: G plus G.
- Kosta, Jiří. 2002. *Život mezi úzkostí a nadějí*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Margoliová – Kovályová, Heda. 2003. *Na vlastní kůži*. Praha: Academia.
- Pick, Miloš. 2010. *Naděje se vzdát neumím*. Brno: Doplněk.
- Součková, Sylva. 2002. *Psáno osudem a politikou*. Praha: Academia.
- Stránský, Oldřich. 2002. *Není spravedlnosti na zemi*. Ed. Teodor Marjanovič. Vimperk: Finidr.

Příloha

Slib věrnosti československému státu, slib, který byli nuceni duchovní skládat

Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu. (*Text z roku 1961*).